

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัย เรื่อง การศึกษาพัฒนาการของการศึกษาระบบเปิดในประเทศไทย มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ความหมาย หลักการ และลักษณะเด่นที่สำคัญของการศึกษาระบบเปิด
2. พัฒนาการการศึกษาไทยสู่การศึกษาระบบเปิด
3. ระบบการเรียนการสอนทางไกล มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย หลักการ และลักษณะเด่นที่สำคัญของการศึกษาระบบเปิด

1.1 ความหมายของการศึกษาระบบเปิด

แนวคิดเรื่อง “การศึกษาตลอดชีวิต” (lifelong education) ซึ่งถือว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการดำรงชีวิต ดังที่ยูเนสโก (UNESCO : องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ) สนับสนุนให้ประเทศสมาชิกยึดแนวคิดนี้เป็นหลักในการจัดการศึกษา เอกสาร “Learning to be” ซึ่งเป็นหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตที่ยูเนสโกสนับสนุนให้มีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ฉบับภาษาไทย กระทรวงศึกษาจัดแปลและพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ.2518 ชื่อว่า “การศึกษาเพื่อชีวิต” รวมทั้งเอกสารที่ยูเนสโกจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อมาอีกคือ “Thinking Ahead” (อ้างถึงใน Scott, 2015) ผลของการยึดแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักในการจัดการศึกษา นอกเหนือจากการก่อให้เกิดการขยายขอบเขตและแนวการจัดการศึกษาแล้ว ยังก่อให้เกิดวิธีการใหม่ทางการศึกษาอีกหลายอย่างที่สำคัญ คือการจัดการศึกษาระบบเปิด (Open Education) ที่ใช้การศึกษาทางไกล (Distance Education) ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก (วิจิตร ศรีสอาน, 2529)

โฮล์มเบิร์ก (Holmberg, 1989) อธิบายเรื่องแนวคิดและการนำไปใช้เกี่ยวกับความหมายของการศึกษาระบบเปิด (open education) กับการเรียนรู้แบบเปิด (open learning) และคำว่าการศึกษาทางไกล (distance education) กับการเรียนทางไกล (distance learning) ว่า ในปัจจุบันมี

การใช้คำเหล่านี้แตกต่างกันไป บางครั้งทำให้เกิดความสับสน คำเหล่านี้จะมีลักษณะการใช้ที่ต่างกันจึงจำเป็นต้องพิจารณาตรวจสอบลักษณะการใช้งาน และความหมายของคำดังกล่าวนี้คือ

1) การสอนและการเรียนด้วยการศึกษาทางไกล (teaching and learning distance education) ยึดองค์ประกอบ 2 ประการคือ

- ต้องมีการผลิตเอกสารตำราหรือสื่อการศึกษาประจำหลักสูตรก่อนล่วงหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดการสอนสำหรับผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง

- ระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนที่ไม่ได้อยู่ในที่เดียวกับบทบาทหน้าที่ของ “การศึกษาทางไกล” (distance education) จะเป็นขององค์กรหรือหน่วยงาน (organizations) ในการหาวิธีการจัดสิ่งสนับสนุนแก่ผู้เรียนทางไกล

2) การศึกษาระบบเปิด (open education) คือ รูปแบบการศึกษาที่ไม่มีลักษณะเหมือนกับการศึกษาระบบปิดที่จัดโดยทั่วไป แต่การศึกษาระบบเปิดจะมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ปฏิบัติเองอย่างอิสระโดยที่ผู้เรียนสามารถกำหนดและควบคุมวิธีการเรียนด้วยตนเอง

ในกรณีนี้คำว่า “เปิด” (open) จึงถูกตีความว่าหมายถึง อิสระจากสิ่งที่กำหนด (free from restriction) อย่างไรก็ตาม ระดับ (degree) ของการเปิด (openness) ต้องมีการกำหนดให้แน่นอน อาจจะเป็นโดยทรัพยากรที่จัดสำหรับผู้เรียน หรือโดยนโยบายที่ชัดเจนของหน่วยงาน ลักษณะดังกล่าวนี้คือการศึกษาระบบเปิด แต่ในขณะที่ distance education มักจะเป็นการจัดบริการการศึกษาให้นักศึกษาในลักษณะที่มีกฎระเบียบกำหนดไว้แล้ว

3) การเรียนแบบเปิด (open learning) การเรียนแบบเปิดมักจะใช้วิธีการศึกษาทางไกลในการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียน

วิจิตร ศรีสอาด (2529) ให้ความหมายการศึกษาระบบเปิดว่า คือการศึกษา “ขยายวง” ที่มุ่งเปิดโอกาสให้แก่ผู้เรียนโดยการขยายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น ทัวถึงทุกท้องถิ่น เป็นระบบที่ช่วยให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในโอกาสทางการศึกษาในลักษณะ “ใครใคร่เรียน เรียน” และอยู่ที่ไหนก็เรียนได้เพราะเป็นการศึกษาถึงบ้านและบริการถึงตัวนักศึกษา เทคโนโลยีการศึกษาในรูปของสื่อประสมได้ก่อเกิดการศึกษาแบบเปิดที่ใช้วิธี “การเรียนการสอนทางไกล (Distance Learning) ซึ่งหมายถึงระบบการเรียนการสอนที่ไม่มีชั้นเรียน แต่อาศัยสื่อประสมอันได้แก่ สื่อทางไปรษณีย์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และการสอนเสริม รวมทั้งศูนย์บริการการศึกษา เป็นหลัก โดยมุ่งให้ผู้เรียนเรียนได้ด้วยตนเองอยู่กับบ้าน ไม่ต้องมาเข้าชั้นตามปกติ

นิคม ทาแดง (2546) กล่าวว่า การศึกษาทางไกลเป็นระบบการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) และสิกขชีวี (Life along education) ซึ่งเปิดโอกาสให้มีความเสมอภาคแก่ทุกคนที่จะเลือกเรียนอะไร เมื่อไร ที่ไหน อย่างไรก็ได้ นั่นก็คือ เป็นการศึกษาแบบเปิดโดยเฉพาะเปิดให้เป็นอิสระในเรื่องหลักสูตร เวลา สถานที่ และวิธีการเรียน

Wiley, David (2012) ได้อธิบายไว้ว่า การศึกษาระบบเปิด (Open Education) เป็นคำที่เหมือนร่มใหญ่ที่ครอบคลุมทุกสิ่งที่เป็นการศึกษาเปิด (openness) เป็นเหมือนเครื่องมือ (tool) ที่ใช้ขยายโอกาสการเข้าถึง (to expan access) ทางการศึกษา ส่วนทรัพยากรทางการศึกษาระบบเปิดหรือ OER (open educational resources) การสอนแบบเปิด (open teaching) การเปิดการเข้าถึง (open access) การประเมินผลแบบเปิด (open assessment) ลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาระบบเปิด

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2558) อธิบายการศึกษาระบบเปิดว่าเป็นรูปแบบการศึกษาทางไกลที่มุ่งผู้เรียนเรียนที่บ้าน โดยส่งบทเรียนผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ รายการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือสื่อคอมพิวเตอร์ ไปให้นักศึกษาโดยไม่ต้องเข้าชั้นเรียนตามปกติ นักศึกษาอาจเข้ารับการสอนเสริมที่จัดขึ้น ณ ศูนย์บริการการศึกษาที่กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในและนอกประเทศ จัดเป็นการศึกษาแบบเอกวิถีส (Single Mode) สถาบันการศึกษาในระบบนี้ได้แก่ มหาวิทยาลัยเปิดประเทศอังกฤษมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยเปิดศรีลังกา

ความหมายของการศึกษาระบบเปิดคือปรัชญา (philosophy) เกี่ยวกับวิธีการสำหรับประชาชนให้สามารถผลิต (produce) แลกเปลี่ยนเรียนรู้ (share) และสร้างความรู้ (construct)

การศึกษาระบบเปิด คือการศึกษาที่ครอบคลุมถึงแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ (resources) เครื่องมือ (tool) และการฝึกปฏิบัติ (practice) ที่ไม่มีค่าใช้จ่าย ถูกต้องตามกฎหมาย และไม่มีข้อจำกัดอุปสรรคที่สามารถใช้ได้ตามความต้องการ แลกเปลี่ยนความรู้และประยุกต์ใช้ในระบบดิจิทัล ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตที่ช่วยเพิ่มศักยภาพในการศึกษาที่สามารถหาได้สะดวก (affordable) เข้าถึงได้ (accessible) และมีประสิทธิภาพ (effective) มากขึ้น (SPARC, 2017)

Elmar Husmann and Florence Rizzo (2013) อธิบายความหมายของการศึกษาระบบเปิด (open education) กับแหล่งทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดหรือ OER (Open Educational Resources) ซึ่งบางครั้งมีการใช้ในความหมายเหมือนกัน แต่การศึกษาระบบเปิดมีแนวคิดกว้างกว่าในหลายแง่มุม เมื่อเทียบกับ OER โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเปิด (openness) ที่ไม่ใช่เพียงแค่การเข้าถึง (access) หรือการใช้งาน open sources ต่าง ๆ เท่านั้น การพัฒนา OER ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น บทเรียน

ออนไลน์แบบเปิด (MOOC : Massive Open Online Course) หรือองค์กรที่รับผิดชอบแหล่งเรียนรู้แบบเปิด เช่น Coursera, EDX ฯลฯ นั่นก็เป็นผลมาจากความก้าวหน้าของการศึกษาระบบเปิดในประเทศอุตสาหกรรมทางประเทศตะวันตก

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องด้านความหมายของการศึกษาระบบเปิด ผู้วิจัยสรุปความหมายของการศึกษาระบบเปิด คือ ระบบหรือรูปแบบการศึกษาที่จัดบูรณาการผสมผสานเพื่อการดำรงชีวิต ช่วยขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกคนให้กว้างขวางขึ้น มีทักษะการเรียนรู้ที่ไม่เฉพาะในห้องเรียน แต่จำเป็นที่จะต้องแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากนอกห้องเรียน เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยจากแหล่งทรัพยากรด้านการศึกษาแบบเปิด (OER) ที่ให้ผู้ใช้เข้าถึงแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย เป็นการแบ่งปันความรู้ การทำงานร่วมกัน เพิ่มทางเลือกทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามความสนใจของแต่ละบุคคลที่จะเลือกเรียนรู้จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและตามความต้องการได้ตลอดเวลา และตลอดชีวิต เพื่อให้เราสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

1.2 หลักการของการศึกษาระบบเปิด

Daniel (1995:400) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับหลักการของการศึกษาระบบเปิด จากการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเปิดของอังกฤษ คือหลักการของการเปิดสำหรับประชาชน (open as to people) เปิดสถานที่ (open as to place) เปิดด้านวิธีการ (open as to methods) และท้ายที่สุดคือ เปิดความคิด (open as to ideas) และจากการศึกษาวิจัยและในการปฏิบัติถือว่า “openness” คือหลักการที่ทำให้มหาวิทยาลัยเปิดอังกฤษประสบความสำเร็จ บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ในการพัฒนาหลักสูตรโดยคณะทำงานที่เรียกว่า “course teams”

บรรพต วีระชัย (2516) ได้อธิบายลักษณะมหาวิทยาลัยเปิดของอังกฤษตามที่ ลอร์ด โครเซอร์ (Lord Crowther) อธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัยเปิดอังกฤษกล่าวไว้ ซึ่งถือได้ว่าลักษณะนี้คือหลักการของมหาวิทยาลัยหรือการศึกษาระบบเปิดดังนี้คือ

- 1) เปิดโอกาสให้คนหนุ่มมากโดยเฉพาะผู้ที่พลาดโอกาสเล่าเรียน ไม่ว่าจะโดยเหตุใดก็ตาม
- 2) เปิดกว้างในแง่สถานที่ ได้แก่ การที่มหาวิทยาลัยไม่มีกำแพงกั้นอาณาเขตเป็นกิจลักษณะแบบสถาบันธรรมดา ผู้สนใจใคร่รู้ทุกหนทุกแห่ง
- 3) เปิดกว้างในแง่ของวิธีการ ได้แก่ การที่มหาวิทยาลัยรับเทคนิคใหม่ๆ ในการสอนรวมทั้งการถ่ายทอดวิทยากรทางระบบการกระจายสาร (broadcasting)

4) เปิดกว้างในแง่ของความคิดอ่านได้แก่ การไม่ปิดหูปิดตาในจักรวาลอันไพศาลของความคิด ความอ่าน มีใจกว้างที่จะรับทฤษฎีหรือทัศนะแปลก แล้วย่อมส่งผลดีต่อความเจริญงอกงามของความคิด

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการศึกษาระบบเปิด จะเห็นพัฒนาการของแนวความคิดหลายแง่มุม เรื่องการศึกษาระบบเปิด พัฒนาการดังกล่าวทำให้เกิดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนการศึกษาระบบเปิดในลักษณะ “เปิด” (open) ถือได้ว่าเป็นทศวรรษแห่งการเปิด หรือที่เรียกว่า “O-decade” เช่น open source, open system, open standard, open archives, open everything ซึ่งเหมือนกับในช่วงทศวรรษ 1990 ที่เรียกว่า “e-decade” (Materu, 2004) ผู้วิจัยขอสรุปหลักการของการศึกษาระบบเปิดดังนี้คือ

- 1) เปิดรับนักศึกษาโดยไม่มีการสอบคัดเลือก (open admission)
- 2) เปิดเวลา (open time) ศึกษาเมื่อใดก็ได้ตามความสะดวกของผู้เรียน
- 3) เปิดสถานที่ (open space) ศึกษาที่บ้านหรือที่ไหนก็ได้
- 4) เปิดหลักสูตร (open curriculum) มีหลักสูตรให้เลือกเรียนได้ตามความสนใจ
- 5) เปิดวิธีเรียน (open method) สามารถเลือกวิธีการเรียนจากสื่อที่ถ่ายทอดเนื้อหาได้หลายช่องทาง

1.3 ลักษณะเด่นที่สำคัญของการศึกษาระบบเปิด

โดยทั่วไปแล้วการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่เราคุ้นเคยจะมีลักษณะเป็น “การศึกษาจำกัดวง” โดยมีการจำกัดอยู่ 3 ลักษณะ คือ (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2529:4)

1) ความจำกัดในการรับนักเรียน นักศึกษา กล่าวคือ มีการรับผู้เรียนเข้าศึกษาจำกัดจำนวนเท่าที่จะมีที่นั่งศึกษาหรือมีขนาดความพอดีกับจำนวนครู อาคารสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้เพราะผู้เรียนจะต้องเดินทางมาเรียน ณ สถานที่ที่กำหนด เมื่อมีความจำเป็นต้องจำกัดจำนวน สถานศึกษาประเภทนี้มักจะต้องหาวิธีการสอบคัดเลือกเพื่อให้ได้ศึกษาที่มีคุณภาพตามจำนวนที่จะรับได้ ทำให้เกิดภาวการณ์จำกัดโอกาสและอาจมีผลกระทบต่อความเสมอภาคทางด้านโอกาสทางการศึกษา หากวิธีการที่ใช้คัดเลือกไม่ถูกต้องเหมาะสม

2) ความจำกัดทางด้านโครงสร้าง กล่าวคือ กระบวนการและโครงสร้างของการจัดการศึกษาในระบบนี้มักจะวางไว้เป็นการตายตัว ไม่สู้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะส่งเสริมความต้องการและการแสดงออกเป็นรายบุคคล มีความยืดหยุ่นและความคล่องตัวในกระบวนการจัดการศึกษาน้อย

3) ความจำกัดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ กล่าวคือ การเรียนการสอนมักจะจำกัดอยู่ในชั้นเรียน หรือห้องบรรยายเป็นหลัก บรรยากาศการเรียนรู้จึงมักจะจำกัดวงอยู่ภายในสถานศึกษาโดยถือความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนผู้สอนในสภาพแวดล้อมของชั้นเรียนเป็นประการสำคัญ

ในทางตรงกันข้าม การศึกษาระบบเปิดแบบการศึกษาทางไกลถือได้ว่าเป็น “การศึกษาขยายวง” โดยมุ่งขยายโอกาสแก่ผู้เรียนอย่างกว้างขวางทั่วถึงและเป็นธรรม ลดภาวะความจำกัดทั้งด้านกระบวนการโครงสร้าง และสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ แทนที่จะใช้สถานศึกษา ชั้นเรียนและอาจารย์เป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน การศึกษาระบบเปิดเป็นการใช้สื่อการสอนประเภทต่าง อันเป็นผลจากการประยุกต์วิทยาการก้าวหน้าที่รู้จักกันในนามของเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนเรียนได้เองให้มากที่สุดโดยไม่ต้องมาเข้าชั้นเรียนตามปกติ ปัจจัยสำคัญของการจัดการศึกษาระบบเปิด ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาระดับใดคือ “สื่อการสอน” อันเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีทางการศึกษาซึ่งตามหลักการเรียนรู้ของนิคม ทาแดง(2546) ก็คือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีการศึกษาโดยให้สอดคล้องทางด้านจังหวะในการเรียนรู้ของผู้เรียน (Pacing) ความสามารถของผู้เรียน (Ability) แบบการเรียนรู้ (Style of Learning) ความสนใจ (Interest) รวมทั้งความต้องการ (Needs) หรือ PASIN

สมาลี สังข์ศรี และคณะ (2543) จุดเด่นข้อดีในการนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลายประการ โดยเฉพาะในส่วนของขยายโอกาส และการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายได้เป็นจำนวนมาก โดยไม่มีข้อจำกัดทั้งในส่วนของผู้เรียนที่ไม่มีกำหนดเพศ วัย อายุ และในส่วนของเงื่อนไขทางการเรียนที่ผู้เรียนเลือกเรียนได้อย่างอิสระในตลอดเวลาและทุกสถานที่ภายใต้แนวการศึกษาด้วยตนเองผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ที่มีการวางแผนเพื่อการผลิตและพัฒนาอย่างมีระบบทุกขั้นตอน ซึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายในการศึกษาทางไกลมีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับการศึกษาในระบบเปิดทั่วไป

อย่างไรก็ตามมีข้อจำกัด 4 ส่วน คือ 1) ข้อจำกัดในส่วนของผู้เรียนกับผู้สอน ผู้เรียนกับผู้เรียนที่ขาดปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง ทำให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมการเรียนรู้และกำลังใจผู้เรียน 2) ข้อจำกัดด้านการวางแผนการศึกษาที่ผู้เรียนมักขาดวินัยในการวางแผนการศึกษา 3) ข้อจำกัดด้านการติดต่อสื่อสารกับสถาบันการศึกษามีความล่าช้า มีปัญหาการลงทะเบียน การไม่ได้รับแจ้งข้อมูลข่าวสาร ข้อจำกัดดังกล่าวส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย ตลอดจนจนเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้เรียนออกจากระบบไปได้เช่นกัน 4) ข้อจำกัดด้านคุณภาพสื่อที่ใช้ในการเรียนซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการเรียนการสอนอย่างมาก

Daniel (1995) ได้กล่าวถึงศักยภาพและข้อดีของมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาระบบเปิด ดังนี้

- 1) สามารถออกแบบระบบการเรียนการสอนของตนเองโดยใช้สื่อที่หลากหลาย เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนจำนวนมากให้มีประสิทธิภาพ
- 2) การที่มีสื่อที่หลากหลาย จึงจำเป็นต้องมีการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานไว้รองรับอย่างดี (organized infrastructures)
- 3) มีการจัดการเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกันกับหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาลดลง

Elmar Husmann and Florence Rizzo (2013) อธิบายลักษณะเด่นที่สำคัญและข้อดีของการศึกษาระบบเปิด สรุปได้ดังนี้

- 1) เป็นการศึกษาที่บูรณาการผสมผสานอยู่ในชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับแนวคิดของการเรียนรู้ตลอดชีวิต (life wide learning)
- 2) ไม่ถูกจำกัดด้านเวลา สถานที่ และลดช่องว่างด้านความแตกต่างได้เป็นอย่างดี
- 3) สนับสนุนการเรียนรู้ตามอัตราคัย (self-paced learning) และการเรียนตามเอกัตภาพ (individualize learning)
- 4) การพัฒนาการศึกษาระบบปิดมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้รูปแบบใหม่ ๆ ในสังคม
- 5) การศึกษาระบบเปิดนำการศึกษาออกไปนอกห้องเรียนได้ เปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากสามารถเรียนรู้ได้กว้างขวางขึ้น
- 6) พัฒนาทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม (collaboration) ทักษะทางสังคม (social) และทักษะการสำรวจค้นหา (explore) ซึ่งทักษะเหล่านี้จะเป็นทักษะของคนในศตวรรษที่ 21

การศึกษาระบบเปิด จึงเป็นแนวทางหรือรูปแบบใหม่ของการจัดการศึกษาที่ใช้ควบคู่กันมาจากแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาระบบเปิดที่ควรทำความเข้าใจ ได้แก่

Open Admission หมายถึง ระบบที่รับนักศึกษาเข้าเรียนในสถาบันศึกษาอย่างเปิดกว้าง พื้นที่ความรู้เดิมหรือประสบการณ์อาจจะไม่จำเป็นต้องใช้ในการศึกษาเพื่อความก้าวหน้าทางอาชีพหรือการเลื่อนตำแหน่งก็ได้ การรับนักศึกษาเข้าเรียนอย่างเปิดกว้างนี้มักจะเป็นนโยบายที่กำหนดไว้เพื่อขจัดข้อจำกัดพื้นฐานที่เป็นความรู้เดิม หรือ ประสบการณ์ในการเข้าสู่สถาบันอุดมศึกษา

Open Curriculum หมายถึง หลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษาระบบเปิดโดยใช้การศึกษาทางไกลเป็นวิธีการจัดการเรียนการสอน

Open Learning หมายถึง วิธีการศึกษาหลายๆอย่าง เพื่อให้เกิดการยืดหยุ่นที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลมากขึ้น และเป็นการเน้นที่บทบาทของผู้เรียนในกระบวนการศึกษา วิธีการศึกษาที่นำมาใช้บ่อยมากที่สุด ได้แก่ การใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-paced Learning) การศึกษาอิสระ (Independent study) การอ่าน เขียน ฟัง ฝึกปฏิบัติร่วมสอน (Multisensory instruction) การใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer-assisted instruction) การใช้บทเรียนแบบโมดูล (Modules) การเปรียบเทียบความสามารถของการเรียนรู้กับพฤติกรรมที่พึงประสงค์ การสอนเสริม และการเรียนรู้โดยการใช้ศูนย์บริการการศึกษา เป็นต้น

สรุป ผู้จัดการเรียนการสอนในระบบการศึกษาระบบเปิด อาจเลือกลักษณะการเรียนการสอนที่แตกต่างกัน ตามสถานการณ์และตามความเหมาะสมของกลุ่มเป้าหมายของตน ไม่มีลักษณะใดสมบูรณ์แบบสำหรับทุกสถาบันการศึกษา นอกจากนี้ ในบางสถาบันอาจใช้วิธีการเรียนการสอนมากกว่าหนึ่งวิธีการผสมผสานกันเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนมากที่สุด การจัดการเรียนการสอนระบบเปิดมักใช้ลักษณะผสมผสานและส่งเสริมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพสูงสุด

2. พัฒนาการการศึกษาไทยสู่การศึกษาระบบเปิด

พัฒนาการการจัดการศึกษาของไทยขอนำเสนอเริ่มตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การจัดการศึกษาของไทยตั้งแต่เริ่มสถาปนารัฐรัตนโกสินทร์เป็นราชอาณาจักรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จาก พ.ศ.2325 ถึงก่อน พ.ศ. 2414 อันเป็นปีที่มีการจัดระบบโรงเรียนนั้น กล่าวได้ว่าการศึกษาไทยในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ก็มีความรู้สึกรู้ว่า “เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม” เช่นเดียวกับแนวความคิดในปัจจุบัน เหตุที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะการดำเนินงานด้านการศึกษาของไทยมิได้อาศัยแนวความคิดและอิทธิพลปรัชญาการศึกษาจากต่างชาติ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2525:164) สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์แบ่งโครงสร้างทางสังคมเป็นระดับคือ ระดับมูลนาย หรือผู้ปกครองได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง อีกระดับคือไพร่ หรือประชาชนสามัญ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้ง 2 ระดับ ในฐานะเป็นครูและผู้นำด้านจริยธรรม (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2526) การศึกษาไทยในช่วงนี้จึงผูกพันอยู่กับบ้าน วัด วัง ในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เริ่มมีความตื่นตัวสนใจวิทยาการจากตะวันตก ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีแผนการศึกษาชาติเพื่อเป็นแผนแม่บทหลักในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียน จึงเข้ามามีบทบาทในช่วงนี้ ต่อมาในช่วงหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2475 การศึกษาระดับอุดมศึกษาและ

มหาวิทยาลัยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พ.ศ. 2477 รัฐได้ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเพื่อเป็นตลาดวิชาสำหรับประชาชนที่จะศึกษาความรู้ทางการเมืองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (ระลึก ธาณี, 2526) และ พ.ศ. 2514 ได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นมหาวิทยาลัยแบบตลาดวิชา

ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) นั้น รัฐมีนโยบายว่าจะเร่งรัดพัฒนาการศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท โดยเน้นการผลิตกำลังคน และเสริมสร้างคุณภาพของประชาชน ให้ใช้ความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ ขยายการศึกษาภาคบังคับให้ครบทุกตำบล เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการศึกษา เนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการของบุคคลและสังคม และถือหลักว่าการศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2521) และสำหรับระดับอุดมศึกษานั้น รัฐยังได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาระบบเปิด โดยได้กำหนดเป็นนโยบายหลัก ในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาว่า เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ นโยบายการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ 4 จึงได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้ “...6.ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาแบบระบบเปิด ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น โดยเน้นการใช้สื่อการสอน ต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนศึกษาได้ด้วยตนเอง ...” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ)

ดังนั้นรัฐจึงได้ดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดขึ้น คือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ใน พ.ศ. 2521 (เอนก ส่งแสง, 2524)

แนวความคิดเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยเปิด เป็นความพยายามที่จะขยายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาแก่ประชาชนให้มากที่สุด แนวคิดนี้ได้เคยนำมาใช้แล้วในประเทศไทย โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2476 ได้จัดการศึกษา “ระบบตลาดวิชา” รับนักศึกษาโดยไม่มี การสอบคัดเลือกและไม่บังคับให้ฟังคำบรรยาย ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแบบตลาดวิชาขึ้นอีกแห่งหนึ่ง คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้เปิดหลักสูตรการศึกษามากกว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสามารถรับนักศึกษาได้เป็นจำนวนมาก แต่ยังคงจัดการศึกษาโดยอาศัยชั้นเรียนเป็นหลัก เช่นเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 รัฐบาลจึงได้ดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นอีกแห่งหนึ่ง คือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มีลักษณะเป็นมหาวิทยาลัยในระบบเปิดและดำเนินการสอนโดยใช้ระบบการสอนทางไกล นักศึกษาอาจศึกษาโดยใช้สื่อการสอนต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2526)

จากพัฒนาการการศึกษาไทยตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงการมีมหาวิทยาลัยเปิดของทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา (2526) ระลึก ธาณี (2526) และวันทนา เลิศสินไทย (2526) ผู้วิจัยขอสรุปว่า

การพัฒนากระบวนการให้ความรู้ในสังคมไทย ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นการศึกษาตามแบบแผนประเพณี ในสังคมไทยที่มีอยู่ตาม บ้าน วัด วัง จะเห็นว่าการเรียนรู้ระหว่างครูและศิษย์มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด เป็นไปตามธรรมชาติ สถานที่เรียนหรือห้องเรียนสามารถกำหนดตามความสะดวกของผู้สอนและผู้เรียน เป็นการเรียนรวมกันหลายคนไม่แบ่งชั้น ส่วนหลักสูตรสามารถเลือกตามความสนใจซึ่งในช่วงเวลานั้นมุ่งพัฒนาทางด้านอาชีพเป็นหลัก เช่น วิชาช่าง ดังนั้นเมื่อพิจารณาลักษณะของสถานที่เรียน การจัดชั้นเรียน และหลักสูตรมีลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติที่มีลักษณะเปิด และมีแนวคิดที่สอดคล้องกับการศึกษาระบบเปิด คือแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งถือว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการ ดำรงชีวิต เป็นกระบวนการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนตั้งแต่เกิดจนตาย (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2529) ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการศึกษาระบบเปิดจึงสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับสังคมไทย

แนวคิด ปรัชญาและหลักการจัดการศึกษาระบบเปิดและการจัดการศึกษาทางไกล

การเรียนรู้ตลอดชีวิตแนวคิดหลักของการศึกษาระบบเปิดและการศึกษาทางไกลในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บุคคลจำเป็นต้องเฝ้าหาความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอเพื่อความก้าวหน้าทางอาชีพ เป็นผลให้เพิ่มพูนประสิทธิภาพของการทำงาน ผลงาน และคุณภาพชีวิตของตนเอง สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ สมาชิกของสังคมที่เฝ้าใฝ่ใจรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำเป็นต้องอาศัยการศึกษารูปแบบต่างๆ ตามความก้าวหน้าของวิทยาการทางเทคโนโลยี

วิวัฒนาการทางการศึกษาโดยทั่วไปแล้วจะได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาการ เทคโนโลยี และการเมือง และที่สำคัญอีกประการหนึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่มี อิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด คือ ปัจจัยด้านความคิด โดยเฉพาะแนวความคิดเรื่องการเรียนรู้ ตลอดชีวิต (Life Long Learning) ซึ่งผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาได้ยึดแนวความคิดนี้เป็นพื้นฐาน ที่สำคัญในการจัดการศึกษาแนวใหม่ การยึดแนวความคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นหลักในการจัด การศึกษาดังกล่าว นอกจากก่อให้เกิดการขยายขอบเขตและแนวการจัดการศึกษาแล้ว ยังก่อให้เกิด แนวทางการศึกษาแบบใหม่อีกหลายอย่าง ที่สำคัญ คือ การจัดการศึกษาระบบเปิด (Open Education) ที่ใช้การศึกษาทางไกล (Distance Education) เป็นวิธีในการจัดการเรียนการสอน แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ ตลอดชีวิตนี้จึงมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศต่างๆทั่วโลก

ความหมายและรูปแบบของการศึกษาทางไกล

การศึกษาทางไกล (Distance Education) หมายถึง การศึกษาที่จัดการเรียนการสอนโดยที่ผู้เรียนและผู้สอนอยู่ห่างกัน คำว่า “ห่างกัน” หมายความว่า ความห่างของระยะทางในด้านภูมิทัศน์ เช่น อยู่คนละพื้นที่กัน ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ในประเทศหรือต่างประเทศ จึงไม่มีการสอนเผชิญหน้ากัน (Face to face teaching) ดังเช่น การเรียนการสอนในชั้นเรียนตามปกติ แต่เป็นการจัดการศึกษาที่ใช้สื่อและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการบริหารและบริการ โดยเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner directed) ของการเรียนรู้

การศึกษาทางไกลมีแนวคิดมาจากการให้การศึกษาที่ถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ทักษะและเจตคติโดยผ่านทางสื่อการสอนให้ผู้เรียนศึกษาได้ด้วยตนเอง ซึ่งพัฒนาจากความจำเป็นเบื้องต้นที่ผู้เรียนพลาดโอกาสไม่สามารถมาเรียนในชั้นเรียนได้ด้วยสาเหตุต่างๆ ทางผู้สอนจึงเปิดโอกาสให้เรียนชดเชยโดยการส่งเอกสารและสื่อต่างๆ ที่มีไปให้ทางไปรษณีย์ และผู้เรียนก็ทำงานมาส่งให้ผู้สอนทางไปรษณีย์เช่นเดียวกัน ต่อมาได้มีการพัฒนาระบบเปิดเพื่อเปิดโอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษาและตอบสนองความจำเป็น และความต้องการของบุคคลและสังคมทั่วไป (นิคม ทาแดง, 2536 : 200-211) กลุ่มประเทศในยุโรป เรียกการศึกษาลักษณะนี้ว่าเป็น การศึกษาทางไกล (Distance Education)

การศึกษาทางไกล (Distance Education) มีชื่อเรียกหลายอย่างแตกต่างกันไปตามวิวัฒนาการ และแนวคิดทางการจัดการศึกษาของแต่ละประเทศและนักวิชาการแต่ละคน มีคำที่เรียกใช้ เช่น การศึกษาทางไกลหรือการเรียนทางไกล การศึกษาด้วยตนเอง การศึกษาอิสระ การศึกษาทางไปรษณีย์ การเรียน หรือการศึกษาระบบเปิด การเรียนที่บ้าน และการศึกษาไร้พรมแดน เป็นต้น ซึ่งคำเรียกต่างๆ ที่กล่าวมานั้น ล้วนแสดงให้เห็นลักษณะหรือรูปแบบที่สะท้อนความหมายของการศึกษาทางไกลในแต่ละลักษณะที่จัดขึ้น ในที่นี้จะแสดงความหมายของคำว่า การศึกษาทางไกล เท่านั้น เพราะเป็นความหมายที่ได้รับการยอมรับในลักษณะที่เป็นกลางที่สุด รวมทั้งเป็นคำที่เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในประเทศไทยมากกว่าคำอื่น (ประยูร ศรีประสาธน์, 2544: 1) ในการอธิบายถึงการจัดการศึกษาและการเรียนการสอนที่ผู้สอนและผู้เรียนอยู่ห่างจากกัน

การศึกษาทางไกล เป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียนและผู้สอนอยู่ไกลกันแต่สามารถมีกิจกรรมร่วมกันได้ผ่านสื่อการสอน ที่แม้ผู้เรียนและผู้สอนอาจมีโอกาสพบกันบ้าง แต่การเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากสื่อการสอนเป็นสำคัญ การศึกษาทางไกลจึงมีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งแตกต่างจากการเรียนการสอนแบบชั้นเรียนที่สอนโดยผู้สอนโดยตรง รูปแบบการเรียนการสอนในระบบการศึกษาทางไกล อาจจัดได้ 3 รูปแบบ คือ การเรียนการสอนรายบุคคล การเรียนการสอนแบบกลุ่ม และการเรียนการสอนแบบมวลชน (สมประสงค์ วิทย์เกียรติ 2544 : 131)

1. การเรียนการสอนรายบุคคล เป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียนแต่ละคนดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ตามลำพัง การเรียนการสอนรายบุคคลเป็นการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ได้ตามความต้องการและตามความสามารถของตนเอง การเรียนการสอนเป็นรายบุคคลอาจเกิดขึ้นมาจากข้อจำกัด ในเรื่องเวลาเรียน การมีงานประจำ ถิ่นที่อยู่โดดเดี่ยวห่างไกล ความพิการของแต่ละคน หรือด้วยเหตุผล จากความต้องการเรียนรู้เฉพาะอย่าง

2. การเรียนการสอนแบบกลุ่ม เป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียนหลายคนมารวมกลุ่มกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และมีส่วนช่วยกันและกันในการเรียนรู้

3. การเรียนการสอนแบบมวลชน เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแก่ผู้เรียนจำนวนมากๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง หรือของชุมชน การเรียนการสอนแบบมวลชนเป็นการจัดการศึกษาที่ใช้เวลาน้อยแต่ได้กลุ่มเป้าหมายมา จึงเหมาะสมสำหรับการเรียนการสอนแบบแจ้งข้อมูลข่าวสารให้ผู้เรียนได้รับรู้ โดยไม่ต้องเสียเวลามาก สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้รายบุคคลหรือแบบกลุ่ม

ผู้จัดการเรียนการสอนในระบบการศึกษาทางไกลอาจเลือกรูปแบบที่แตกต่างกันตามสถานการณ์และตามความเหมาะสมของกลุ่มเป้าหมายของตน ไม่มีรูปแบบใดสมบูรณ์แบบสำหรับทุกสถาบันการศึกษา นอกจากนี้ ในบางสถาบันอาจใช้รูปแบบมากกว่าหนึ่งรูปแบบผสมผสานกันเพื่อให้ได้รูปแบบที่ให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนมากที่สุด การจัดการเรียนการสอนทางไกล โดยทั่วไปมักจะใช้ทั้ง 3 รูปแบบมาผสมผสานและส่งเสริมกันทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงสุด

พัฒนาการของการศึกษาทางไกล

การศึกษาทางไกลที่เปิดโอกาสให้บุคคลเข้าเรียนโดยไม่ต้องสอบเข้าเรียน (วิจิตร ศรีสอ้าน ประยูร ศรีประสาธน์ ประจวบจิตร คำจตุรัส, 2534 : 31-33) เริ่มขึ้นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยลอนดอน เมื่อ พ.ศ.2379 (ค.ศ.1836) โดยมหาวิทยาลัยได้รับวิทยาลัยและบางมหาวิทยาลัยในเครือจักรภพอังกฤษเข้าเป็นสมาชิกและให้ปริญญาภายนอกแก่นักศึกษาจากสถาบันในเครือสมาชิกที่สำเร็จตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยลอนดอน (ซึ่งได้กลายมาเป็นต้นแบบของมหาวิทยาลัยเปิดในยุคต่อมา) ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2423 (ค.ศ.1880) ได้มีการเปิดสอนทางไปรษณีย์แก่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าเรียนในระบบโรงเรียนได้ เนื่องจากการมีถิ่นที่อยู่ไกลจากโรงเรียนมาก ทั้งในยุโรปและอเมริกา การจัดการสอนทางไกลในครั้งนั้นต้องอาศัยระบบไปรษณีย์ที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก และผู้เรียนจะเรียนสำเร็จได้ต้องมีแรงจูงใจในการศึกษาเล่าเรียนสูง มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวและต้องศึกษาอย่างหนัก

ในปลายปี พ.ศ. 2463 (ค.ศ.1920) สหภาพโซเวียตได้จัดการศึกษาทางไกลโดยปรับวัตถุประสงค์ ให้แตกต่างไปจากเดิมที่มุ่งจัดการศึกษาทางไปรษณีย์ให้กับผู้ด้อยโอกาส (ซึ่งมีจำนวนไม่มาก) มาเป็นการเปิดสอนทางไปรษณีย์ขึ้นในโรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษามีทั้งการเรียนเต็มเวลา และ บางเวลา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบูรณาการการศึกษาทางไกลร่วมไปกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ทำให้นักศึกษาสามารถเรียน ตามหลักสูตรโพลิเทคนิคได้จนจบหลักสูตร โดยมีการผสมผสานการสอนภาคปฏิบัติในห้องปฏิบัติการและโรงงานที่มีครุดูแล ทำให้การสอนในวิชาเทคนิคเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นการจัดการศึกษาที่สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่มีฝีมือในประเทศต่างๆ ได้

จากนั้นใน พ.ศ.2480 (ค.ศ.1937) กลุ่มประเทศในอังกฤษ แคนาดา นิวซีแลนด์ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และเยอรมันนี้ได้จัดให้มีการใช้วิทยุกระจายเสียงสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่ ด้วยการจัดกลุ่มฟังและอภิปรายความรู้ที่ได้รับจากรายการศึกษาทางวิทยุกระจายเสียง จนกระทั่ง พ.ศ.2508 (ค.ศ.1965) จึงได้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงองค์ประกอบของการศึกษา 3 ส่วนเข้าด้วยกัน คือ การสอนทางไปรษณีย์ การสอนทางวิทยุโทรทัศน์ และการสอนโดยครู

สำหรับในสหรัฐอเมริกาได้มีการจัดตั้งวิทยาลัยวิทยุโทรทัศน์แห่งชิคาโกขึ้นเมื่อ พ.ศ.2499 (ค.ศ.1956) เพื่อจัดการศึกษาระดับอนุปริญญา หลักสูตร 2 ปีทางวิทยุโทรทัศน์ มีนักศึกษาเข้าเรียนถึง 80,000 คน ส่วนใหญ่เรียนที่บ้านแต่มีการมอบหมายให้นักศึกษาไปพบอาจารย์ในศูนย์ศึกษาบ้าง แนวคิดของวิทยาลัยวิทยุแห่งชิคาโกได้กลายเป็นต้นแบบในการจัดการศึกษาทางไกลทั่วโลก มีการผสมผสานกับแนวคิดจากยุโรปและออสเตรเลียแล้วจัดเป็นระบบการสอนทางไกลขึ้น นับจากนั้นก็มีการพัฒนาการสอนทางไกลขึ้นมาในอีกหลายประเทศ อาทิ สถาบันการศึกษาทางวิทยุโทรทัศน์ของเยอรมันตะวันออก วิทยาลัยไปรษณีย์ของสหภาพโซเวียต มหาวิทยาลัยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ของออสเตรเลีย และตามมาด้วยญี่ปุ่นที่เป็นประเทศที่มีการสอนทางไกล (Long Distance Teaching) ในระดับมัธยมศึกษาอย่างกว้างขวางด้วยการสอนทางไปรษณีย์และการสอนทางวิทยุโทรทัศน์ โดยออกอากาศทางสถานี เอ็น. เอช. เค. จนกระทั่งมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยทางอากาศ (University of the Air) ขึ้นใน พ.ศ.2518 (ค.ศ.1975) ในที่สุดและต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น มหาวิทยาลัยเปิดแห่งญี่ปุ่น (The Open University of Japan) ที่นับเป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านรายการทางสถานีวิทยุ FM และรายการทางสถานีวิทยุโทรทัศน์

สำหรับแนวคิดเรื่องการศึกษาแบบเปิดนั้นอังกฤษได้เป็นผู้นำมาพัฒนาและจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิด (The Open University) ขึ้นในปี พ.ศ. 2512 (ค.ศ.1969) มหาวิทยาลัยนี้จัดการเรียน

การสอนโดยไม่มีชั้นเรียน ที่ผู้เรียนจะศึกษาด้วยตนเองที่บ้านผ่านสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ลักษณะสำคัญของมหาวิทยาลัยเปิดแห่งอังกฤษสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ มุ่งเปิดโอกาสให้แก่บุคคลจำนวนมากที่พลาดโอกาสเรียนในระดับอุดมศึกษา เพราะสอบคัดเลือกไม่ได้ อยู่ในท้องถิ่นห่างไกล และผู้ที่ทำงานแล้วซึ่งไม่สามารถไปเรียนเต็มเวลาในสถาบันการศึกษาระบบปิดได้
 2. ผู้สอน เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญจากทั้งสถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องมีการคัดกรองตามกระบวนการที่กำหนด
 3. ผู้เรียน เป็นใครก็ได้ที่อายุมากกว่า 21 ปีและทำงานเต็มเวลา โดยไม่กำหนดคุณสมบัติและความรู้พื้นฐานอื่น
 4. วิธีสอน ใช้หลายวิธีรวมกัน ได้แก่ วิชุกกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ รวมทั้งเทคโนโลยีและสื่อการสอนอื่นที่มาชดเชยการสอนด้วยบุคคลโดยตรง
 5. สถานที่เรียน ไม่จำกัดแต่ในห้องเรียนแต่ส่วนใหญ่จะใช้ที่บ้านของผู้เรียนมากกว่าที่อื่น
 6. สาขาวิชาที่เปิดสอน มีหลากหลายให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ
- มหาวิทยาลัยเปิดแห่งอังกฤษได้เป็นต้นแบบของมหาวิทยาลัยเปิดที่จัดการสอนในระบบทางไกลในประเทศต่างๆ ต่อมาอีก อาทิ มหาวิทยาลัยเสรีแห่งอิหร่าน มหาวิทยาลัยเปิดแห่งอิสราเอล มหาวิทยาลัยอินทिरาคานธีในอินเดีย และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชในประเทศไทย เป็นต้น

ลักษณะสำคัญของการศึกษาทางไกล

การศึกษาทางไกลมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากการศึกษารูปแบบปกติ ลักษณะเหล่านี้ทำให้จำเป็นต้องใช้เวลายาวนานในการพัฒนาสื่อการเรียน มีการแบ่งงานกันทำเพื่อให้บริการที่ตอบสนองต่อผู้เรียนจำนวนมาก มีรูปแบบวิธีดำเนินงานเป็นพิเศษที่ไม่สามารถนำรูปแบบและลักษณะการทำงานในสถาบันการศึกษาระบบแบบดั้งเดิมมาใช้ได้ (วิจิตร ศรีสุอาน ประยูร ศรีประสาธน์ ประจวบจิตร คำจัตุรัส, 2534: 6-9) ลักษณะสำคัญเหล่านี้ได้แก่

1. ผู้เรียนและผู้สอนอยู่ห่างจากกัน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดที่ผู้เรียนเป็นผู้พลาดโอกาสเรียนในห้องเรียนปกติ จึงมีโอกาสได้พบปะได้รับความรู้จากผู้สอนน้อยกว่าการศึกษาตามปกติ และจากความจริงที่ว่า การเรียนรู้จึงมิได้เกิดขึ้นจากการสอนในห้องเรียนโดยมีครูเป็นผู้สอนเท่านั้น แต่เกิดจากการใช้สื่อการเรียนที่ทำได้ และแจกจ่ายให้บริการแก่ผู้เรียนโดยตรง และไปยังส่วนรวมที่ผู้เรียนสามารถยืมใช้และในบางกรณีที่จัดให้มีการสอนรวมโดยตรง สำหรับการสอนนั้นจะเป็นการสอนที่เรียกว่า การสอนเสริม ซึ่งมีชั้น

เพื่อเพิ่มเติมเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนเพิ่มเติมจากสื่อต่าง ๆ ที่ได้จัดไว้ให้แล้ว และเพื่อเป็นการอภิปรายหรือฝึกปฏิบัติ หรือเพิ่มพูนประสบการณ์ หรือตอบปัญหาอันเกิดจากความไม่เข้าใจที่ปรากฏในสื่อการสอนที่จัดทำไว้ให้

2. เน้นผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลางในการเรียน การเรียนการสอนปกติจะเรียนในห้องเรียนตามเวลาหรือตารางสอนในสถานที่สถานศึกษากำหนด โดยมีลักษณะที่ผู้สอนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ด้วยวิธีการ บอกเล่าอธิบายตามที่ผู้สอนกำหนด แต่การเรียนในระบบทางไกลจะมีลักษณะที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียน โดยผู้เรียนมีอิสระในการเลือกเรียนเนื้อหาสาระ เวลาเรียนและสถานที่ตามที่ตนเห็นสมควร พร้อมทั้งกำหนดวิธีการเรียนและการควบคุมการเรียนด้วยตนเอง วิธีการเรียนจะเป็นการเรียนด้วยตนเองจากสื่อที่สถาบันการศึกษาจัดบริการ รวมทั้งสื่อเสริมอื่นๆ ที่ผู้เรียนสามารถหาได้เอง

3. ใช้สื่อและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการบริหารและบริการหลักสื่อส่วนใหญ่จะใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก โดยจัดส่งให้ผู้เรียนทางไปรษณีย์พร้อมกับเทปวิทยุและวีดิทัศน์ที่จัดทำขึ้น ร่วมกับการออกอากาศรายการวิทยุและโทรทัศน์ที่มีใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่ในบางกรณีที่ระบบออกอากาศรายการวิทยุและโทรทัศน์มีปัญหาด้านการรับฟังรับชมในบางเวลาหรือในบางพื้นที่ สถาบันการศึกษาอาจจัดส่งเทปรายการวิทยุหรือวีดิทัศน์ไปไว้ตามศูนย์บริการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนมายืมไปใช้สำหรับฟังหรือชมได้ ในปัจจุบันเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และการสื่อสารมีการพัฒนาไปอย่างมาก สื่อการศึกษาจึงได้พัฒนาเป็นลักษณะสื่ออิเล็กทรอนิกส์ผ่านระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์

4. ดำเนินงานและควบคุมคุณภาพในรูปองค์คณะบุคคล การศึกษาทางไกลมีระบบควบคุมคุณภาพอย่างเข้มงวดเคร่งครัด ความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาจึงมีได้้อยู่ภายใต้บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่มีการดำเนินงานในรูปองค์คณะบุคคล มีองค์กรหลายองค์กรรับผิดชอบแบ่งงานกันทำที่สามารถตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอนการทำงาน เช่น องค์กรที่รับผิดชอบการพัฒนาหลักสูตร รับผิดชอบการผลิตสื่อการศึกษา รับผิดชอบการวัดและประเมินผลการศึกษา

5. มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ กระบวนการสอนได้รับการกำหนดและออกแบบอย่างเป็นระบบตั้งแต่หน่วยการสอน หรือผู้สอนผ่านไปยังศูนย์ผลิตสื่อการสอน จากนั้นส่งต่อให้ผู้เรียน ส่วนการติดต่อที่มาจากผู้เรียนผู้เรียนจะจัดส่งกิจกรรมมายังสถานศึกษาและหน่วยงานในสถานศึกษา จะส่งกิจกรรมกลับไปตามระบบผู้สอนเพื่อให้ผู้สอนตรวจตามมาตรฐานคุณภาพที่กำหนดไว้ ในส่วนของการพัฒนาหลักสูตรผลิตเอกสารตลอดจนสื่ออื่นๆ จะมีการดำเนินการในลักษณะคณะบุคคลที่ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ ทั้งในด้านเนื้อหา ด้านสื่อ และด้านการวัดและประเมินผล จึงเป็นการ

ดำเนินงานที่มีการควบคุมมาตรฐานและคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด มีการใช้ความรู้ประสบการณ์และความคิดเห็นจากบุคคลหลายฝ่ายเพื่อให้ได้ผลงานที่มีมาตรฐานและประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

6. ใช้กระบวนการทางอุตสาหกรรมในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระไปสู่ผู้เรียน เนื่องจากการสอนและการจัดบริการการสอนให้แก่ผู้เรียนจำนวนมากในเวลาเดียวกัน การผลิตและจัดส่งสื่อการศึกษาจึงต้องทำในลักษณะทางอุตสาหกรรม คือ มีการผลิตจำนวนมาก มีการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เป็นระบบ มีการนำขั้นตอนทางอุตสาหกรรมมาใช้ มีการร่วมมือประสานกันระหว่างหน่วยงานมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และให้ความสำคัญกับการตรวจสอบคุณภาพเป็นอย่างดี

7. เน้นด้านการผลิตและจัดส่งสื่อการสอนมากกว่าทำการสอนโดยตรงในระบบที่เป็นการสอนตามปกติ บทบาทของครูจะทำหน้าที่สอนซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของความสำเร็จในการเรียนของผู้เรียน แต่ในระบบเปิดซึ่งเป็นการศึกษาทางไกลการสอนจะเปลี่ยนจากการสอนรายบุคคล มาเป็นการสอนแก่ผู้เรียนจำนวนมาก วิชาที่สอนก็เป็นผลจากความร่วมมือระหว่างผู้เชี่ยวชาญหลายฝ่าย นอกจากนี้สถาบันการศึกษาจะมีหน่วยงานภายในที่ตั้งขึ้นเพื่อรับผิดชอบในการจัดส่งเอกสารและสื่อการศึกษา การประเมินผลการเรียนและการสอนเสริมในศูนย์บริการในภูมิภาคต่างๆเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนจำนวนมาก

8. มีการจัดตั้งหน่วยงานและโครงสร้างขึ้นสนับสนุนการสอนและบริการผู้เรียน แม้ผู้เรียนและผู้สอนจะอยู่ห่างกันแต่ก็จะได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทางไกลด้วยการจัดตั้งศูนย์การศึกษาประจำท้องถิ่นหรือประจำภาค เพื่อให้การบริการการศึกษาด้วยการเชิญบุคลากรท้องถิ่น หรือ ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นส่วนเสริมของการจัดการศึกษาด้วย

9. ใช้การสื่อสารติดต่อแบบ 2 ทาง การติดต่อระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในระบบการศึกษาทางไกลจะอยู่ในรูปการติดต่อแบบ 2 ทาง ซึ่งเดิมส่วนใหญ่จะใช้ทางจดหมายและโทรศัพท์ แต่ในปัจจุบันจะใช้การสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์เพิ่มขึ้นด้วย

3. ระบบการเรียนการสอนทางไกลมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราชเป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการเรียนการสอนทางไกล ซึ่งเป็นระบบการเรียนการสอนที่ไม่มีชั้นเรียน ผู้เรียนและผู้สอนอยู่ไกลกัน แต่สามารถมีกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกันได้โดยอาศัยสื่อประสม ได้แก่ สื่อทางไปรษณีย์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ การสอนเสริม และผู้เรียนผู้สอนมีโอกาสพบกันอยู่บ้าง ณ ศูนย์บริการการศึกษาเท่าที่จำเป็น ผู้เรียนจะใช้วิธีการเรียนด้วยตนเองในเวลาและสถานที่ที่สะดวก

ในระยะแรก ระบบการเรียนการสอนทางไกลที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชใช้เป็นระบบสื่อประสม โดยอาศัยสื่อสิ่งพิมพ์ ในรูปของเอกสารการสอน แบบฝึกปฏิบัติ และเทปเสียงที่ส่งให้นักศึกษาทางไปรษณีย์เป็นสื่อแกนกลาง มีรายการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ การสอนเสริม ณ ศูนย์บริการการศึกษาทุกจังหวัด และการศึกษาค้นคว้าจากแหล่ง วิทยากรในชุมชนที่มหาวิทยาลัยจัดให้เป็นสื่อประกอบ (วิจิตร ศรีสอาน 2529: 5 - 7)

ต่อมา ในปี 2542 มหาวิทยาลัยได้พัฒนาระบบการสอนทางไกล โดยคณะกรรมการพัฒนาระบบและสื่อการสอนทางไกล และสภามหาวิทยาลัยได้ประกาศใช้ “ระบบการสอนทางไกลตามแผนมสธ.2543” ในการประชุมครั้งที่ 3/2544 เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2544 โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 9 องค์ประกอบดังนี้

1) ปรัชญาและวิสัยทัศน์

เป็นแนวทางกว้างๆ สำหรับการดำเนินงานของหลักสูตรต่างๆ ที่สอดคล้องกับปรัชญาการเรียนการสอนทางไกล และเน้นการศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง จากแหล่งความรู้และวิทยากรที่จัดในรูปแบบความรู้ผ่านสื่อประสมประเภทต่างๆ รวมถึงแหล่งวิทยากรในชุมชนและสังคม

2) สภาพ ปัญหา และความต้องการของสังคม

เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคม (โครงสร้างพื้นฐานของสังคม และของนักศึกษา/ผู้เรียน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อมทางกายภาพ จิตภาพ และสังคมที่มีผลกระทบต่อวิถีการศึกษาของนักศึกษา/ผู้เรียน) ปัญหาสังคม (จุดอ่อน สภาพบีบคั้น และข้อจำกัด ที่เกี่ยวกับหรือเป็นผลมาจากการด้อยคุณภาพด้านกำลังคน) และความต้องการของสังคม (ข้อมูลที่สะท้อนสิ่งที่สังคมคาดหวังเพื่อให้ได้กำลังคนที่มีคุณลักษณะความรู้ และประสบการณ์) เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา/ฝึกอบรม

3) ธรรมชาตินักศึกษาและมาตรฐานบัณฑิต

ธรรมชาตินักศึกษา เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษา อายุ อาชีพ สถานภาพทางสังคม และความพร้อมในการรับสื่อ และความคาดหวังของนักศึกษา/ผู้เรียน ส่วนมาตรฐานบัณฑิตครอบคลุมมาตรฐานด้านประสบการณ์มาตรฐานด้านองค์ความรู้ มาตรฐานด้านคุณธรรม และมาตรฐานด้านทักษะชีวิตเพื่อการดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

4) บริบทการเรียนรู้

บริบทการเรียนรู้ครอบคลุมสถานการณ์และสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เป็นตัวแทนของสถานการณ์ และสภาพแวดล้อม ที่บัณฑิต/ผู้สำเร็จการศึกษาจะออกไปเผชิญชีวิตและการทำงานอย่างแท้จริง

5) หลักสูตร

เป็นมวลประสบการณ์ที่มุ่งจะถ่ายทอดไปสู่นักศึกษา/ผู้เรียน เพื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นหลักสูตรที่อิงประสบการณ์ ที่จัดเนื้อหาสาระของแต่ละหลักสูตรในลักษณะบูรณาการเพื่อให้ประสารสัมพันธ์ กันอย่างเหมาะสมในรูปของชุดวิชา

6) ชุดการสอนทางไกล

เป็นชุดสื่อประสมที่เป็นแหล่งความรู้สำหรับการเผชิญประสบการณ์ จำแนกตามโครงสร้างสื่อการสอนทางไกล เป็นชุดการสอนทางไกลอิงสื่อสิ่งพิมพ์ และชุดการสอนทางไกลอิงสื่อคอมพิวเตอร์

7) การถ่ายทอดและเผชิญมวลประสบการณ์

เป็นวิธีการและช่องทางการถ่ายทอดเนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์ และแหล่งเผชิญมวลประสบการณ์ ที่สอดคล้องกับชุดการสอนทางไกลอิงสื่อสิ่งพิมพ์และชุดการสอนทางไกลอิงสื่อคอมพิวเตอร์

8) การประเมิน

เป็นการตรวจสอบคุณภาพและประสิทธิภาพขั้นสุดท้าย ทั้งการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษา/ผู้เรียนอย่างครบวงจร การประเมินเพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพของระบบการสอนทางไกลของมหาวิทยาลัยทั้งระบบ

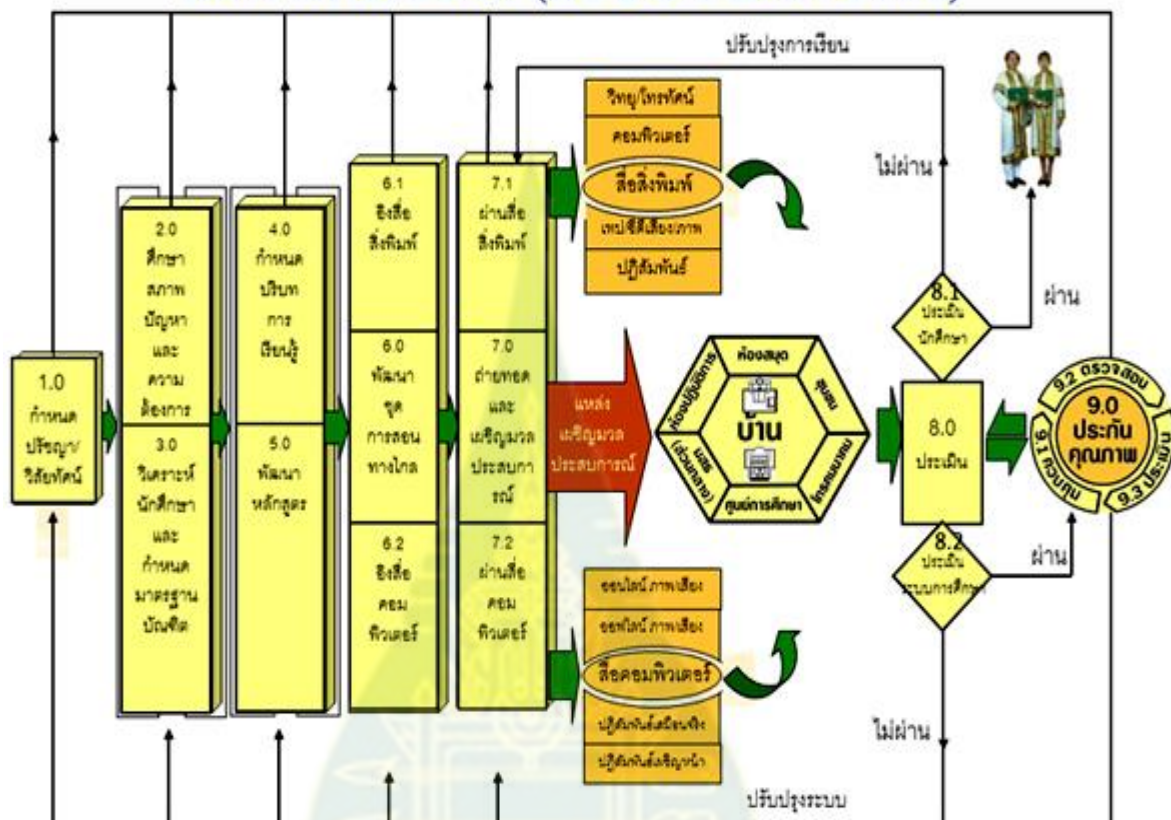
9) การประกันคุณภาพ

เป็นกระบวนการควบคุม ตรวจสอบ และประเมินคุณภาพ ทั้งในส่วนกระบวนการและผลลัพธ์ของระบบการสอน ทางไกล

แผนภูมิแสดงแบบจำลองระบบการสอนทางไกลมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช แผน มสธ. 2543

แผน มสธ. 2543 (STOU PLAN 2000)

ภาพที่ 2.1 ระบบการสอนทางไกล STOU PLAN 2000 (คณะกรรมการพัฒนาระบบและสื่อการสอนทางไกล : 4-7)

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยใช้ระบบการสอนทางไกลตามแผนมสธ.2543 เป็นแนวทางการจัดทำแผนบริหาร แผนวิจัย แผนวิชาการ แผนบริการทางวิชาการ แผนอนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรม การปรับการ จัดองค์กรสนับสนุนงบประมาณ เพื่อจัดหาโครงสร้างพื้นฐาน เครื่องมืออุปกรณ์ และบุคลากร

การศึกษาในระบบการสอนทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มีต้นกำเนิดจาก การจัดการศึกษาทางไกลซึ่งเริ่มมีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2379 ในประเทศอังกฤษ และมีการพัฒนากันต่อมา จนถึงปัจจุบันอย่างแพร่หลายในหลายประเทศทั่วโลกทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย ในบทนี้จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของปรัชญา แนวคิด และหลักการจัดการศึกษาทางไกลของต่างประเทศ และประเทศไทย

การจัดการศึกษาในระบบการสอนทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

สังคมไทยในระยะก่อนการก่อกำเนิดของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชนั้น ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา เป็นปัญหาที่ดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนานสืบเนื่องมาจากความยากจนทำให้ประชากรบางกลุ่มขาดโอกาสทางการศึกษา ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน เป็นนักการศึกษาที่มีความสนใจในเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาเป็นส่วนตัวและตระหนัก ถึงปัญหาดังกล่าวนี้อย่างมาก เมื่อมีโอกาสไปศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ณ มหาวิทยาลัยมินเนโซตา ประเทศสหรัฐอเมริกา และมีโอกาสไปศึกษาดูงานในประเทศต่างๆ รวมทั้งเยี่ยมชมกิจการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้บริหารมหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศอังกฤษ (The Open University of United Kingdom) ในปี พ.ศ. 2512 ซึ่งเพิ่งจัดตั้งและเปิดรับนักศึกษา ในที่สุดจึงเชื่อมั่นว่ามหาวิทยาลัยเปิดน่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่น่ามาสู่ความเสมอภาคทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ และเกิดความคิดประยุกต์ใช้วิธีการสอนทางไกลของการศึกษาระบบเปิดมาใช้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก

แนวคิดในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ความเชื่อมั่นตามหลักการศึกษาดลอดชีวิตและแนวทางการแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน ได้ถ่ายทอดแนวความคิดผ่านทางผลงานต่างๆ เป็นเวลากว่า 9 ปีนับจาก พ.ศ. 2512-2521 เกิดแรงผลักดันจนนำมาสู่การสร้างนวัตกรรมการศึกษาของประเทศไทยเป็นครั้งแรก กล่าวคือ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดที่ได้รับพระราชทานนามว่า มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช โดยใช้แนวคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ดำเนินการตามแนวทางมหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศอังกฤษ (The Open University of United Kingdom) ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนในการถ่ายทอดความรู้ โดยผสมผสานกับหลักสูตรและการสอนโดยการค้นคว้าในลักษณะ Correspondence Course ซึ่งเป็นความก้าวหน้าในวิธีการจัดการศึกษาระบบนี้
2. พัฒนาระบบมหาวิทยาลัยตลาดวิชาให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดอย่างแท้จริง นอกเหนือจากการรับนักศึกษาโดยไม่มีการสอบคัดเลือก วิธีการจัดและดำเนินการศึกษาโดยอาศัยบทเรียนทางไปรษณีย์ การใช้สื่อการสอนที่หลากหลายต่างๆ
3. จัดตั้งมหาวิทยาลัยที่สอนในระบบเปิดขึ้นใหม่ โดยกำหนดให้เป็นระบบเปิดที่ไม่มีชั้นเรียนรับนักศึกษาโดยไม่มีการสอบคัดเลือก และใช้สื่อการสอนทางไกลเพื่อให้นักศึกษาเรียนด้วยตนเอง

กระบวนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2517 คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาและคณะกรรมการการอุดมศึกษา ในปลายสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ให้ความเห็นชอบในหลักการของข้อเสนอเกี่ยวกับการศึกษาในระบบเปิด โดยกำหนดในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) “พัฒนาระบบมหาวิทยาลัยตลาดวิชาให้เป็นระบบเปิดอย่างแท้จริง นอกเหนือจากการเปิดรับนักศึกษา โดยไม่มีการสอบคัดเลือก วิธีการจัดและดำเนินการศึกษา โดยอาศัยบทเรียนทางประชณี การใช้สื่อการสอนต่างๆ โดยที่ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องมาเข้าชั้นเรียนตามปกติ” และได้มีการนำข้อเสนอนี้สู่การปฏิบัติใน พ.ศ.2518 ในสมัยรัฐบาลที่มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ทบวงมหาวิทยาลัย (คณะกรรมการการอุดมศึกษา ในปัจจุบัน) ได้มีคำสั่งศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน ที่ดำรงตำแหน่ง รองปลัดทบวงมหาวิทยาลัย ในขณะนั้นเสนอแนวทางการพัฒนามหาวิทยาลัยเปิดตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยแต่งตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในสาขาต่างๆ จำนวน 20 คน เป็นผู้พิจารณาศึกษาและจัดทำโครงการมหาวิทยาลัยเปิด โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน เป็นประธานมีหน้าที่ในการจัดทำโครงการมหาวิทยาลัยเปิดพร้อมทั้งวางรูปแบบและยก ร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเปิดเสนอคณะรัฐมนตรี ซึ่งคณะกรรมการฯชุดนี้ ได้มอบให้คณะผู้วิจัย ซึ่งมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทุมพร ทองอุไทย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทองอินทร์ วงศ์โสธร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (ตำแหน่งในขณะนั้น) ทำการวิจัยเรื่อง ความเห็นของประชาชนต่อมหาวิทยาลัยเปิด อันเป็นรายงานการวิจัยเรื่องแรกที่มุ่งสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อมหาวิทยาลัยเปิดในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในมหาวิทยาลัยเปิด ทศนคติต่อการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ความสนใจ และความต้องการที่จะเข้ามาศึกษา และความพร้อมที่จะเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยเปิด กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้ที่กำลังศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3-6 หรือเทียบเท่า ป.กศ. และ ป.กศ.สูง ที่กำลังทำงาน ผลสำรวจพบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจในมหาวิทยาลัยเปิดดีพอสมควร มีความสนใจและต้องการที่จะเข้าศึกษาทันทีที่เปิดสอนเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 46 ของผู้ที่อยู่ในข่ายสำรวจ กลุ่มผู้ที่กำลังทำงานต้องการเข้าศึกษาสูงกว่ากลุ่มนักเรียน กล่าวคือ กลุ่มนักเรียน 2 กลุ่มต้องการเข้าศึกษาทันทีอยู่ในพิสัยร้อยละ 33 ถึง 39 ส่วนผู้ที่กำลังทำงานอยู่ในพิสัย ร้อยละ 51 ถึง 65 ผลจากการสำรวจทำให้โครงการสมบูรณ์และสามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดและ ดำเนินการมหาวิทยาลัยเปิดได้อย่างเหมาะสมกับสภาพของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง และในที่สุดรัฐบาลก็ได้ เลือกว่าจะจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดขึ้นเป็นเอกเทศ ซึ่งก็คือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชในเวลาต่อมา แต่ก็มีข้อติดขัดเนื่องจากเหตุผลความผันผวนทางการเมืองจึงทำให้การสถาปนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ล่าช้าไป 2 ปี แต่ถึงกระนั้น ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน มักจะกล่าวด้วยความภาคภูมิใจเสมอว่า กระบวนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชเป็นการดำเนินการโดยความคิดและสติปัญญาของกลุ่ม นักวิชาการไทยทั้งหมดโดยแท้

ในการตั้งชื่อมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชนั้น คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาและจัดทำโครงการมหาวิทยาลัยเปิด ได้เสนอชื่อหลายอย่าง อาทิ มหาวิทยาลัยปวงชน มหาวิทยาลัยปวงประชา เป็นต้น ต่อมาคณะรัฐมนตรีในเดือน มีนาคม 2521 มีมติเห็นชอบให้ขอพระราชทานชื่อมหาวิทยาลัย โดยใช้ชื่อพระนาม ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โดยมีเหตุผลคือ ในรัชกาลของพระองค์ได้เริ่มมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและมหาวิทยาลัยแห่งใหม่นี้ก็มีปรัชญาหลักเกี่ยวกับประชาธิปไตยทางการศึกษา โดยขยายโอกาสและให้ความเสมอภาคทางการศึกษาชั้นอุดมศึกษา อย่างกว้างขวางแก่ชนทุกชั้นในวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2521 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า พระราชทานชื่อว่า มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ตามพระนามเดิมในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา และทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2521 มหาวิทยาลัยจึงถือเป็นวันมิ่งมงคลและเป็นวันสถาปนามหาวิทยาลัย พระราชบัญญัติดังกล่าวมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2521 โดยมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และความเสมอภาคทางการศึกษา ไว้ดังนี้

“การที่ตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชนี้ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่สมัยใหม่ ที่จะให้ผู้ที่มีความสามารถและมีความปรารถนาที่จะเรียน ศึกษาวิทยาการ วิชาการ ก้าวหน้าก้าวขวางได้ เพราะว่า ได้ชื่อว่าคนไทยก็มีความเฉลียวฉลาด ขาดแต่โอกาสที่จะได้ขยายความรู้ความสามารถของตน คนฉลาดที่ได้แสดงแล้วว่าเมื่อมีโอกาสก็ไปเรียนในชั้นสูง จะเรียกได้ว่าทัดเทียมอารยประเทศไม่แพ้คนอื่น อาจจะดีกว่าคนอื่นด้วยซ้ำ ฉะนั้นก็สมควรที่จะบริการให้แก่ประชาชนคนไทยได้มีโอกาสที่จะเล่าเรียน ...”

การดำเนินงานจัดระบบการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยโดยมีนายเกษม สุวรรณกุล เป็นนายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อีก 9 ท่าน ได้พิจารณาเห็นชอบให้ ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน รักษาการในตำแหน่งอธิการบดีและได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2522 และมีบุคคลกลุ่มแรก (ตำแหน่งในขณะนั้น)ที่ได้รับเชิญมาร่วมปฏิบัติงาน ได้แก่ ดร. ทองอินทร์ วงศ์โสธร ดร. ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ดร. องค์การ

อินทร์มพรรย์ อาจารย์วีจิตร ภักดิ์รัตน์ และอาจารย์วันชัย ศิริชนะ ซึ่งต่างเป็นคณะกรรมการจัดทำโครงการมหาวิทยาลัยเปิดต่อมา ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอาน ได้เชิญนักวิชาการมาเพิ่มเติมเพื่อการพัฒนาหลักสูตรและระบบการสอนทางไกลในสาขาวิชาต่างๆ อีกหลายท่าน อาทิ ดร. เอี่ยม ฉายางาม ดร. ยุวดี กาญจนัญญัติ นายแพทย์กิติ พยัคคานนท์ อาจารย์ศรีราชา เจริญพานิช ดร.เทียนฉาย กิระนันท์ ดร. ปัญญา หิรัญรัมย์ ดร. นิคม ทาแดง ดร. สุภรณ์ ศรีพหล ดร. วินัย รังสินันท์ อาจารย์สมพิศ คูศรีพิทักษ์ ดร. เครือวัลย์ โสภาสรรค์ อาจารย์สุปรินชา หิรัญโร อาจารย์ กุลธณ ธนาพงศธร ดร. ปรัชญา เวสารัชช และดร. ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลชัย เป็นต้น

จากนั้นจึงมีการจัดตั้งหน่วยงานทำการสอนที่เรียกว่า “สาขาวิชา” เป็นครั้งแรก 3 สาขาวิชา เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2522 ได้แก่ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ และสาขาวิชาวิทยาการจัดการ และสาขาวิชาอื่นๆ เป็นลำดับต่อมาอีก 9 สาขาวิชา รวมทั้งสิ้น 12 สาขาวิชา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชยึดระบบเปิดในการดำเนินงานการศึกษาทางไกล ได้แก่ เปิดใจ เปิดหลักสูตร เปิดสถานที่ เปิดเวลา เปิดวิธีการ และเปิดอายุ เพื่อพัฒนาระบบการสอนทางไกลให้เป็นระบบการศึกษาสำหรับทุกคน (anyone) สามารถศึกษาได้ในทุกที่ (anywhere) ทุกเวลา (anytime) และด้วยวิธีการที่หลากหลาย ระบบการสอนทางไกลที่พัฒนาขึ้นครั้งแรก เรียกว่า “แผน มสธ.2523” ที่ใช้วิธีการสอนทางไกลผ่านสื่อประสม ประกอบด้วย สื่อหลัก สื่อเสริม และกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับระดับการศึกษาและลักษณะของวิทยาการ นักศึกษาจะได้รับสื่อการศึกษาทางไปรษณีย์ และเลือกรับสื่อเสริมต่างๆ ผ่านการถ่ายทอดทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ เครื่องข่ายคอมพิวเตอร์และสื่ออื่นๆ โดยมีระบบการศึกษาดังต่อไปนี้

การพัฒนาหลักสูตรและสื่อการศึกษา

ปัจจุบันมีการเปิดการเรียนการสอนใน 12 สาขาวิชา ได้แก่ ศิลปศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ วิทยาการจัดการ นิติศาสตร์ วิทยาศาสตร์สุขภาพ เศรษฐศาสตร์ มนุษยนิเวศศาสตร์ รัฐศาสตร์ เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ นิเทศศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และพยาบาลศาสตร์

การพัฒนาหลักสูตรของ มสธ. ยึดหลักเชิงวิชาชีพ (career and professional development) มากกว่าหลักวิชาการ (discipline) ใช้หลักผสมผสานเนื้อหาวิชาในลักษณะพหุวิทยาการ สำหรับโครงสร้างหลักสูตร ใช้ระบบชุดวิชามีค่าเท่ากับ 6 หน่วยกิตเทวภาค ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดบูรณาการเนื้อหาและสะดวกต่อการบริหาร การสอนและการสอบในระบบทางไกล โดยสามารถจัดสอบให้ได้แล้วเสร็จในวันสุดท้าย (วันเสาร์ อาทิตย์) ในสนามสอบได้ทุกจังหวัดทั่วประเทศ

การจัดหลักสูตรของ มสธ. ใช้หลักการบูรณาการเนื้อหาเข้าด้วยกัน ในรูปของชุดการสอน เรียกว่า “ชุดวิชา” โดยนำเนื้อหาสาระและประสบการณ์ต่างๆ ในแต่ละวิชาที่มีความสัมพันธ์กันมารวมกันไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งแต่ละชุดวิชามีค่าไม่น้อยกว่า 3 หน่วยกิตทวิภาคของหลักสูตรอุดมศึกษาในระบบปิด ชุดวิชาหนึ่งแบ่งเป็น 15 หน่วยการสอน แต่ละหน่วยการสอนใช้เวลาศึกษาประมาณ 12 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หลักสูตรที่มหาวิทยาลัยเปิดสอนมี 5 ลักษณะ (ข้อมูล พ.ศ.2522) นักศึกษามีสิทธิ์ใช้เวลาในการศึกษาแต่ละหลักสูตรไม่เกินระยะเวลา 3 เท่าของระยะเวลาตามที่กำหนดในแต่ละหลักสูตร คือ 1) หลักสูตรระดับประกาศนียบัตร 1 ปี และ 2 ปี 2) หลักสูตรระดับปริญญาตรี 4 ปี ต่อเนื่อง 3 ปี และ 2 ปี 3) หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต 1 ปี 4) หลักสูตรระดับปริญญาโท 2 ปี 5) หลักสูตรระดับระดับปริญญาเอก 3 ปี

การพัฒนาสื่อการศึกษา ใช้สื่อประสมจากแนวคิดที่ต้องการขยายและกระจายโอกาสทางการศึกษา แก่ประชาชนและผู้เรียนที่กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเมืองและชนบททั่วประเทศ และต้องเรียนด้วยตนเองโดยใช้สื่อการเรียนการสอนเป็นเสมือนครูผู้สอน มสธ. จึงเลือกใช้ระบบสื่อประสมโดยมีสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลักที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และใช้สื่ออื่นๆ เป็นสื่อเสริมตามความเหมาะสมกับลักษณะเนื้อหาของแต่ละวิชาเช่น เทปเสียง วิทยุทัศน์ รายการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และต่อมาได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นซีดีเสียง ดีวีดี และเอ็มพี 3 นอกจากนี้ยังมีการสอนเสริม และการฝึกปฏิบัติเป็นสื่อเสริมสำหรับสาขาวิชาที่จำเป็น เช่น สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ สาขาวิชานิติศาสตร์ เป็นต้น และต่อมาได้มีการเพิ่มระบบที่ใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์ เป็นสื่อหลักเฉพาะหลักสูตรบัณฑิตศึกษาและระดับปริญญาเอกในบางสาขาวิชา

การผลิตเอกสารการสอน การผลิตและพัฒนาสื่อของ มสธ. มุ่งเน้นคุณภาพของสื่อเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ความเข้าใจเนื้อหามากที่สุด และสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผู้สอนหรือพึ่งพาผู้สอนน้อยที่สุด อีกทั้งยังต้องมีความน่าสนใจในการศึกษาด้วยตนเองด้วย โดยเอกสารการสอนจัดเป็นสื่อสิ่งพิมพ์หลักของ มสธ. แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนของเนื้อหาสาระและส่วนของการประเมินผล แต่ละชุดวิชาจะจัดแบ่งเป็น 15 หน่วยการสอน ในแต่ละหน่วยการสอนจะแบ่งเป็นตอนอย่างน้อย 2 ตอน และในแต่ละตอนจะแบ่งเป็นเรื่อง อย่างน้อย 2 เรื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาไปทีละน้อยให้สอดคล้องกับเวลาศึกษาของตน

กระบวนการผลิตเอกสารการสอนจะเริ่มจากสาขาวิชาต่างๆ ที่เป็นเจ้าของวิชาจะเสนอแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ที่เรียกว่า คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชา ซึ่งจะมีการแต่งตั้งล่วงหน้า

ก่อนเปิดภาคการศึกษาที่กำหนดไว้ว่าจะเปิดสอนชุดวิชานั้นประมาณหนึ่งปีถึงหนึ่งปีครึ่ง เพื่อให้มีเวลาในการเขียนต้นฉบับชุดวิชาและดำเนินการจัดพิมพ์ได้ทัน

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชา ประกอบด้วย 1) กรรมการด้านเนื้อหา ได้แก่ นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา จำนวน 5 - 7 คน ทำหน้าที่พิจารณาเนื้อหาสาระของตำราทางด้านความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหา รวมถึงการเป็นผู้เขียนเนื้อหาด้วย และในจำนวนนี้จะเป็นประธานกรรมการ 1 คน และ บรรณาธิการ 1 คน 2) กรรมการด้านการวัดผลการศึกษา ได้แก่ นักวัดผลการศึกษา 1 คน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับกิจกรรมวิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการวัดพฤติกรรมของผู้เรียนตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้และวัดผลการศึกษาโดยทั่วไป และ 3) กรรมการด้านเทคโนโลยีการศึกษา ได้แก่ นักเทคโนโลยีการศึกษา 1 คน ทำหน้าที่ในการจัดระบบออกแบบเพื่อผลิตสื่อการสอน และ 4) เลขานุการทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเขียนชุดวิชาอีก 1 คน คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาทำหน้าที่ในการกำหนดรายละเอียดของการเขียนเนื้อหาให้เป็นไปตามรายละเอียดชุดวิชาที่กำหนดไว้ตามหลักสูตรตามระบบของมหาวิทยาลัย ซึ่งจะต้องพิจารณาว่าในแต่ละหน่วยจะครอบคลุมเนื้อหาอะไรบ้าง ในแต่ละหน่วยควรจะแบ่งเป็นตอนและเรื่องอย่างไร รวมทั้งร่วมกันออกแบบและผลิตเนื้อหาหลักสูตร กิจกรรมและสื่อการเรียนอื่นซึ่งจะใช้เป็นสื่อเสริมประกอบการเรียนในชุดวิชานั้น ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ได้ ดังนี้

1. วิเคราะห์ขอบข่ายและวัตถุประสงค์ของเนื้อหาทั้งชุดวิชา แล้วจึงแบ่งเนื้อหาหน่วยการสอนออกเป็น 15 หน่วย
2. กำหนดโครงสร้างของหน่วยการสอนแต่ละหน่วยด้วย เพื่อให้ผู้เขียนใช้เป็นแนวทางการเขียนเนื้อหาให้ครบถ้วนตามหลักสูตร รวมตลอดถึงการมอบหมายผู้รับผิดชอบเขียนเนื้อหาแต่ละหน่วยการสอน
3. พิจารณาสื่อประกอบเนื้อหาแต่ละหน่วยการสอนเพื่อการผลิตต่อไป
4. พิจารณาแผนการสอนระดับหน่วยการสอนและระดับตอน พร้อมกับการพิจารณาเนื้อหาแต่ละหน่วยการสอน โดยเน้นความถูกต้องของเนื้อหาเป็นสำคัญ ทั้งนี้ คณะกรรมการฯ มีอำนาจเสนอความเห็นหรือสั่งให้ผู้เรียนปรับแก้เนื้อหาให้ถูกต้องเหมาะสมได้ แล้วแต่กรณี
5. ทดสอบประสิทธิภาพ สื่อสิ่งพิมพ์ หลังจากพิจารณาเนื้อหาแล้ว จะมีการนำเอกสารเนื้อหาและแบบประเมินไปทดลองใช้เบื้องต้น เพื่อให้ทราบว่าการสอนและแบบประเมินนั้นมีคุณภาพ ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่หากมีข้อบกพร่องประการใดก็จะดำเนินการปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริง

กระบวนการดังกล่าวถือเป็นการควบคุมคุณภาพของเนื้อหา ตัวสื่อการเรียนและโครงสร้างทางวิชาการ ถือเป็นนวัตกรรมที่ช่วยให้ มสธ.จัดการสอนได้อย่างกว้างขวางและทั่วทุกถิ่น ดังข้อความที่กล่าวกันมาว่า อยู่ที่ไหนก็เรียนได้ เรียนทางไกล กับ มสธ. ตลอดเวลากว่า 33 ปี ที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เปิดดำเนินการสอนเอกสารการสอนของ มสธ. จัดเป็นสื่อการศึกษาที่ได้รับการยอมรับทั้งในแวดวงวิชาการ และวิชาชีพโดยทั่วไป และมีการนำไปใช้สอนใช้อ้างอิงในทุกระดับของอุดมศึกษาไม่เพียงแต่ภายในมหาวิทยาลัยเท่านั้นแต่ยังมีแพร่หลายไปในสถาบันการศึกษาอื่นด้วย

รศ.ดร.วันชัย ศิริชนะ (2531: 29-33) อดีตผู้อำนวยการสำนักพิมพ์คนแรกของ มสธ. ได้กล่าวถึงเบื้องหลังความสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจในการผลิตเอกสารการสอนของ มสธ. ไว้ดังนี้ว่า “ การที่มหาวิทยาลัยจะสามารถจัดสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีประสิทธิภาพได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากบุคลากรหลายฝ่ายทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย เพราะหากจะใช้แต่บุคลากรภายในของมหาวิทยาลัยในระยะเริ่มแรกที่เปิดดำเนินการแล้วก็คงจะไม่สามารถเขียนเนื้อหาของวิชาการต่างๆ ให้เสร็จทันตามกำหนดและได้เนื้อหาที่มีคุณภาพได้กว้างขวางและเพียงพอ ” มหาวิทยาลัยจึงได้ขอความร่วมมือไปยังผู้รู้ผู้เล่นในศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะเขียนทั้งจากภาครัฐบาล เอกชนและมหาวิทยาลัยอื่น ตลอดจนสถาบันการศึกษาต่างๆ ให้มาร่วมเป็นผู้เขียนเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัย ซึ่งปรากฏว่าได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นปรากฏการณ์ครั้งสำคัญในวงการการศึกษาของชาติที่มีผู้รู้ ผู้เล่นในศาสตร์และสาขาวิชาต่างๆ มาทำงานร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันมากที่สุด โดย ณ ปี 2531 ในขณะนั้นมีผู้ทรงคุณวุฒิมาช่วยเขียนเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยมากกว่า 3,000 คน คิดเป็นจำนวนชุดวิชากว่า 350 ชุดวิชา มีนักศึกษาได้รับประโยชน์จากชุดวิชาเหล่านี้กว่า 500,000 คน ทั้งนี้ไม่นับรวมประชาชนและนักศึกษาตามสถาบันการศึกษา อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก การดำเนินการนี้นับเป็นตัวอย่างอันดีของความพยายามในการที่จะใช้ทรัพยากรทางปัญญาที่มีอยู่ในตัวผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ในประเทศไทยอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสาธารณชน เพราะหากไม่มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ จากท่านเหล่านี้ออกมาเป็นตำราแล้ว ความรู้เหล่านั้นก็จะถูกกักเก็บไว้ในตัวผู้รู้ผู้นั้นแต่เพียงผู้เดียว การได้มีโอกาสเขียนและจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์ของนักศึกษา และประชาชนทั่วไป จึงนับว่าเป็นการทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมอย่างอเนกอนันต์ ที่แม้ในระยะแรกมีผู้คาดการณ์ว่าการร่วมมือร่วมใจนี้อาจจะมีไปได้ไม่นานนัก เพราะความยากลำบากในการเขียนเอกสารการสอนแบบของมหาวิทยาลัยนั้น จะทำให้ผู้ซึ่งมาร่วมเขียนเกิดความท้อถอยที่จะเขียนต่อไป แต่ก็ปรากฏว่า จนถึงปัจจุบันความร่วมมือร่วมใจจากฝ่ายต่างๆ ก็ยังมีอยู่ไม่ขาดสายและแผ่ไปในทุกสาขาวิชาที่มหาวิทยาลัยเปิดสอน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความร่วมมือร่วมใจจากนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้องของ ฝ่ายต่างๆ เป็นหัวใจแห่งความสำเร็จในการผลิตเอกสารการสอนของ มสธ. ซึ่งโดยหลักการแล้ว คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาที่เป็นกรรมการด้านเนื้อหาจะเป็นผู้รับผิดชอบในการเขียนโดยตรง แต่ใน กรณีที่ไม่สามารถรับงานเขียนทั้งหมดได้หรือขาดความชำนาญเฉพาะเรื่อง คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชา ก็อาจเสนอต่อสภาวิชาการโดยผ่านทางคณะกรรมการประจำสาขาวิชาให้มีการแต่งตั้งผู้ร่วมผลิตเพื่อเขียน ในหน่วยใดหน่วยหนึ่งเพิ่มเติมได้ตามความจำเป็น โดยคุณสมบัติของกรรมการกลุ่มผลิตและผู้ร่วมผลิต จะต้องมีความรู้อย่างน้อย ระดับปริญญาโท หากมีพื้นฐานความรู้ต่ำกว่าเกณฑ์นี้ก็ต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือ มีประสบการณ์อย่างมาก ในสาขาวิชาหรือเรื่องที่ตนจะเขียน เพื่อให้สามารถคง มาตรฐานและคุณภาพความถูกต้องของเนื้อหาวิชาไว้ได้ และเมื่อมีการแต่งตั้งผู้เขียนหน่วยต่างๆ เรียบร้อย แล้ว หากผู้เขียนท่านใดไม่คุ้นเคยกับระบบการเขียนชุดวิชาของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นแบบที่มุ่งหวังให้ นักศึกษาสามารถศึกษาเล่าเรียนได้ด้วยตนเองได้ ผู้เขียนเหล่านั้นจะต้องเข้ารับการอบรมวิธีการเขียน เอกสารการสอนตามรูปแบบของมหาวิทยาลัยก่อนที่จะทำการเขียน รวมทั้งเข้ารับการอบรมการออก ข้อสอบด้วย

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาจะเว้นช่วงเวลาของการเขียนไว้ระยะหนึ่งประมาณ 2-3 เดือน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเนื้อหาต่างๆ เพื่อจะได้มีเนื้อหาสำหรับเขียนอย่างเพียงพอ หลังจากนั้นจะมีการนัดหมายเพื่อนำเนื้อหาที่ได้เขียนเสร็จแล้วตามรูปแบบที่มหาวิทยาลัยกำหนดมาเสนอ คณะกรรมการฯ เพื่อพิจารณาร่วมกัน โดยจะพิจารณาเนื้อหา รูปแบบ ความเหมาะสมในการนำเสนอและ ความสามารถในการเข้าใจของผู้อ่านตลอดจนสื่อการศึกษาต่างๆ ที่ใช้ประกอบในเรื่องนั้น การพิจารณาจะ เปิดโอกาสให้มีการซักถาม อภิปรายและชี้แจงกันอย่างละเอียด โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ได้เนื้อหาวิชาการ ความถูกต้อง รัดกุม สามารถศึกษาได้ด้วยตนเองและเกิดประโยชน์กับผู้เรียนมากที่สุด ดังนั้นจึงพบว่ามี บ่อยครั้งที่ผู้เขียนจะต้องนำกลับไปเขียนใหม่เกือบทั้งหมดและเมื่อเขียนใหม่แล้ว ก็ต้องนำกลับเข้ามา พิจารณาร่วมกันใหม่อีกครั้ง โดยไม่มีข้อยกเว้นว่าจะเป็นข้อเขียนของผู้ใด นอกจากนั้น มหาวิทยาลัยได้จัด ให้มีกลไกตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์และความสม่ำเสมอในการใช้ถ้อยคำสำนวนต่างๆ ของเอกสาร การสอนที่จัดเขียนขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ด้วยการจัดให้มีการประชุมบูรณาการชุดวิชาขึ้น ซึ่งจะ ทำเมื่อมีการดำเนินการเขียนใกล้จะเสร็จหรือเสร็จแล้ว โดยนำเนื้อหาทุกหน่วยที่เขียนเสร็จแล้วมา พิจารณาร่วมกันตามลำดับว่ามีการนำเสนอเนื้อหาถูกต้องตามรูปแบบของมหาวิทยาลัยหรือไม่ มีเนื้อหา สอดคล้องกับรายละเอียดชุดวิชาหรือไม่ มีการนำเสนอเนื้อหาถูกต้องหรือไม่ มีการอ้างอิงหรือใช้ถ้อยคำ สำนวนอย่างสม่ำเสมอตลอดทุกหน่วยหรือไม่ มีการขัดแย้งกันในด้านเนื้อหาตอนใดบ้างหรือไม่

นอกจากนั้นยังต้องพิจารณาถึงความสามารถในการเข้าใจของผู้เรียนที่จะต้องเรียนด้วยตนเองอีกด้วย ด้วยวิธีการตรวจสอบความถูกต้องความเหมาะสมร่วมกันเช่นนี้ จึงทำให้เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมาธิราชเป็นเอกสารการสอนที่มี ความถูกต้อง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในแวดวงการศึกษา แต่แม้ว่ากระบวนการผลิตเอกสารการสอนจะได้ถูกกำหนดอย่างรัดกุมรอบคอบเพียงใด แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาในการดำเนินการอยู่มากมายหลายประการ โดยเฉพาะการผลิตล่าช้า ทำให้ผู้เรียนเริ่มเรียนได้ช้ากว่ากำหนด และบางครั้งการเร่งรีบผลิตและขาดการบูรณาการที่ได้อาจส่งผลต่อคุณภาพของสื่อการศึกษาได้ เป็นต้น

หลังจากคณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาได้ร่วมกันพิจารณาต้นฉบับเสร็จสมบูรณ์แล้วจะส่งให้สำนักพิมพ์จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่อส่งสำนักบริการการศึกษา ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริการสื่อการสอนแก่นักศึกษา จะดำเนินการจัดส่งสื่อสิ่งพิมพ์รวมทั้งสไลด์ทัศน์วัสดุประกอบการเรียนแต่ละชุดวิชาให้แก่นักศึกษาต่อไป แต่ในปัจจุบันเป็นยุคแห่งการศึกษาไร้พรมแดน การสื่อสารข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็วด้วยระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต มสธ. จึงได้นำระบบอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เรียกว่า การเรียนการสอนระบบ E-Learning ซึ่งมีทั้งระบบ Online และระบบ Offline ซึ่งผู้สอนอาจจัดทำบทเรียนที่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนได้ แม้ผู้สอนและผู้เรียนจะอยู่ต่างสถานที่ที่ไม่เป็นอุปสรรค อีกทั้งยังเพิ่มความน่าสนใจแก่บทเรียนยิ่งขึ้นด้วย การจัดการระบบ E-Learning ในชุดวิชาต่างๆ ของ มสธ. โดยส่วนใหญ่แล้วจะนำสื่ออิเล็กทรอนิกส์มาใช้ในฐานะสื่อเสริม โดยเฉพาะการศึกษาในระดับปริญญาตรีจะใช้สื่อ E-Learning ระบบ Offline ส่วนในระดับบัณฑิตศึกษาจะใช้ E-Learning ระบบ Online เพื่อแทนการสัมมนาเสริม 1 ครั้ง และในระดับปริญญาเอกในบางสาขาวิชาก็ได้นำสื่อ E-Learning ระบบ Online มาใช้เป็นสื่อหลักด้วย

การประเมินผลการศึกษา

สำหรับระบบการประเมินการเรียนของ มสธ. นั้น คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาโดยคำแนะนำของนักวัดผลการศึกษาจะสร้างแบบทดสอบและแบบประเมินการเรียนของนักศึกษา โดยยึดวัตถุประสงค์ทั่วไปในระดับชุดวิชาและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมในระดับหน่วยการสอนเป็นหลัก และมุ่งประเมินพฤติกรรมกรเรียนใน 2 ลักษณะ คือ

1. การประเมินกระบวนการ โดยจะจัดทำในรูปของสื่อสิ่งพิมพ์อีก 1 เล่มต่างหากจากส่วนของเนื้อหาสาระ เรียกว่า “แบบฝึกปฏิบัติชุดวิชา” ในระดับปริญญาตรี และ “แนวการศึกษาชุดวิชา” ในระดับบัณฑิตศึกษา ส่วนของการประเมินประกอบด้วยแบบประเมินตนเองพร้อมทั้งเฉลยครบทั้ง 15 หน่วยการสอน และแบบประเมินตนเองจะแบ่งเป็นแบบประเมินตนเองก่อนเรียนเพื่อประเมินความรู้เดิม

ของผู้เรียน ในเรื่องที่กำลังจะศึกษา และแบบประเมินตนเองหลังเรียนเพื่อประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของผู้เรียนนอกจากนี้ ในแต่ละเรื่องยังมีกิจกรรมท้ายเรื่องที่กำหนดให้นักศึกษาทำเพื่อประเมินความเข้าใจของนักศึกษาในระหว่างเรียนด้วย

2. การประเมินผลสัมฤทธิ์โดยทั่วไปจะใช้ผลประเมินรวม ได้แก่ การสอบไล่ชุดวิชานั้นๆ แต่อย่างไรก็ดี ในบางชุดวิชาที่ยากและประสบปัญหาที่มีนักศึกษาจำนวนมากสอบตก และการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาจะมีการกำหนดกิจกรรมให้นักศึกษาทำระหว่างภาคการศึกษาแล้วเก็บคะแนนเพื่อนำไปรวมกับผลการสอบไล่

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิคม ทาแดง และคณะ (2546) ได้จัดโครงการวิจัยเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนทางไกลและระบบเปิด” โดยศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบทางด้านปรัชญา ปณิธาน และวิสัยทัศน์ การบริการ การจัดการหลักสูตรและการสอน ระบบสื่อการสอน ระบบถ่ายทอดการสอน การประเมินการศึกษา และการประกันคุณภาพการศึกษาทางไกลประเภทต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์หาแนวโน้มของการจัดการเรียนการสอนทางไกล ตลอดจนจัดทำข้อเสนอแนะแบบเชิงนโยบาย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) การจัดการศึกษาทางไกลในองค์ประกอบด้านปรัชญา ปณิธานและวิสัยทัศน์ ด้านการบริหาร ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านโครงสร้างระบบสื่อสาร ด้านการประเมินการศึกษา และด้านการประกันคุณภาพ พบว่าด้านปรัชญา ปณิธานและวิสัยทัศน์ และด้านการประกันคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 3 ระบบ มีความคล้ายคลึงกัน ส่วนด้านอื่น ๆ ค่อนข้างจะแตกต่างกัน โดยสถาบันการศึกษาระบบเปิดจัดการศึกษาโดยการถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อประเภท ต่าง ๆ ส่วนสถาบันอุดมศึกษาระบบคู่ขนานและระบบผสมผสานแบบตลาดวิชาจัดการศึกษาทั้งแบบชั้นเรียนและแบบทางไกล ส่วนสถาบันอุดมศึกษาระบบผสมผสานแบบเครือข่ายสหการนำวิชาที่สอนในสถาบันการศึกษา ระบบปิดมาสอนโดยผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ 2) แนวโน้มของการจัดการเรียนการสอนทางไกลในอนาคตคาดว่าจะมีสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นำวิธีการศึกษาทางไกลไปใช้ในการเรียนการสอนควบคู่ไปกับการสอนแบบชั้นเรียนมากขึ้น จะมีการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์โทรคมนาคมอย่างกว้างขวางเพื่อขยายการศึกษาไปยังผู้เรียนในทุกพื้นที่ 3) ผลจากการศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาทางไกลแก่ประเทศไทย 8 ด้านคือ ด้านปรัชญา ปณิธานและวิสัยทัศน์ ด้านระบบการศึกษาและการบริหาร ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านโครงสร้างสื่อ ด้านบริการสนับสนุนการศึกษา ด้านการประเมินการศึกษา และด้านการประกันคุณภาพ

สมาลี สังข์ศรี (2543) วิจัยเรื่อง การศึกษาทางไกลในมหาวิทยาลัยที่คัดสรรจากต่างประเทศ: ประสพการณ์เพื่อประยุกต์สู่การพัฒนากระบวนการศึกษาทางไกลของไทยในศตวรรษที่ 21 ได้ศึกษาสภาพ การจัดการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัย ที่คัดสรรในประเทศต่าง ๆ ด้านนโยบายและแผนงาน การ บริการและการจัดหลักสูตร การเรียนการสอนและสื่อการสอน ผู้เรียน ผู้สอน การวัดและประเมินผล การศึกษา การบริการสนับสนุนการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อศึกษาปัญหา ตลอดจน วิเคราะห์เปรียบเทียบและเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ประสพการณ์การจัดการศึกษาทางไกลที่ได้จาก ต่างประเทศ ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาประเทศไทย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) สภาพการจัด การศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยที่คัดสรรในประเทศต่าง ๆ มหาวิทยาลัยเปิดแต่ละแห่งยึดปรัชญา การศึกษาตลอดชีวิต มุ่งขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะผู้ที่ ประกอบอาชีพแล้ว แต่ละแห่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับประกาศนียบัตรไปจนถึงระดับปริญญาตรี บางแห่งเปิด ถึงปริญญาเอก มีหลักสูตรหลากหลายสาขา การเรียนการสอนใช้สื่อประสม ส่วนใหญ่ใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็น หลัก บางแห่งใช้สื่อประเมินผลการเรียนมีทั้งระหว่างภาคและปลายภาค ทุกแห่งมีการประกันคุณภาพ การศึกษา 2) ปัญหาการจัดการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยที่คัดสรรในประเทศต่าง ๆ ปัญหาที่พบมาก คือ ปัญหาการออกกลางคันและปัญหาการเรียนด้วยตนเองของนักศึกษา ปัญหาผู้สอน ให้ความสำคัญกับ นักศึกษา และช่วยเหลือนักศึกษาในด้านการเรียนน้อย ส่วนปัญหาด้านอื่น ๆ คือ ด้านนโยบาย ด้านการ บริหารจัดการ ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอนและสื่อ ด้านการวัดและประเมินผล ด้านบริการ สนับสนุนการศึกษา และด้านการประกันคุณภาพ มีปัญหาในระดับปานกลางถึงน้อย 3) การเปรียบเทียบ สภาพการจัดการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยที่คัดสรรในประเทศต่าง ๆ ทั้ง 9 ด้าน พบว่าในแต่ละด้าน คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ และมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น ด้านบริหารจัดการ บางมหาวิทยาลัยมีหน่วยวิจัยตลาด หน่วยศึกษาความเสี่ยง ด้านผู้เรียนบางมหาวิทยาลัยกำหนดอายุผู้เข้า เรียน ด้านการเรียนการสอนและสื่อบางมหาวิทยาลัยใช้สื่อทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศมากกว่า ด้าน บริการสนับสนุนการศึกษาบางมหาวิทยาลัยมีบริการมากกว่าแห่งอื่น เช่น มีบริการติดตามนักศึกษา 4) แนวทางพัฒนาการศึกษาทางไกลของไทย โดยเฉพาะสำหรับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชมีดังนี้ ด้าน นโยบาย ควรเน้นปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต และให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาส ด้านการบริหารจัดการ ควร บริหารในรูปคณะกรรมการและมีหน่วยงานเฉพาะที่จำเป็น ด้านหลักสูตรควรมีหลักสูตรระยะสั้นเพื่อ สนองความต้องการของตลาดแรงงาน และมีหลักสูตรนานาชาติ ด้านการเรียนการสอนและสื่อควรใช้ ประโยชน์จากสื่อคอมพิวเตอร์ในการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนมากขึ้น ด้านการวัดและ ประเมินผลควรมีการประเมินทั้งระหว่างภาคและปลายภาค ด้านบริการสนับสนุนการศึกษา ควรมีศูนย์

การเรียนกระจายทุกพื้นที่ มีบริการให้นักศึกษาติดต่ออาจารย์และมหาวิทยาลัยได้สะดวกรวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่าย และมีบริการติดตามนักศึกษาที่สอบไม่ผ่าน

ชนกนารถ บุญวัฒนะกุล (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวโน้มของรูปแบบการเรียนการสอนในระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชพบว่า แนวโน้มของรูปแบบการเรียนการสอนทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติในระดับมาก และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าเป็นไปได้มากที่สุดในอนาคต คือ (1) ด้านการพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรที่พัฒนาจะมีความหลากหลายตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย จะมีการพัฒนาหลักสูตรนานาชาติเพื่อให้เทียบโอนเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคอาเซียน และสถาบันชั้นนำในระดับสากล (2) ด้านระบบการเรียนการสอนทางไกล การเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชนจะมีการพึ่งพากันมากขึ้น เนื่องจากระบบการศึกษาที่สามารถถ่ายโอนกันได้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (3) ด้านการผลิตชุดวิชาจะมีการวางแผนออกแบบเนื้อหาชุดวิชาโดยให้มีการใช้สื่อหลากหลายชนิด เพื่อให้ผู้เรียนเลือกตามความถนัดและความสนใจ (4) ด้านการจัดสอบและการประเมินผล จะมีการพัฒนาระบบการจัดสอบออนไลน์ในหลักสูตรต่าง ๆ (5) ด้านการพัฒนาสื่อการสอนจะมีการพัฒนาคลังสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ (6) ด้านการพัฒนาการเรียนการสอนตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ

Lee A. Morris and Others (1977) วิจัยเรื่อง Open Education: Achievement and Affective Impacts ได้ศึกษาเปรียบเทียบการรับรู้ของนักเรียนในชนบทของประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่างนักเรียนที่ใช้วิธีเรียนแบบดั้งเดิมกับนักเรียนที่ใช้วิธีเรียนแบบเปิด พบว่า การรับรู้ของกลุ่มนักเรียนที่ใช้วิธีเรียนแบบเปิด รู้จักวิธีการแก้ปัญหา การสรุปแนวคิด ได้รับความรู้ ครูกับนักเรียนมีการวางแผนร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์มากกว่ากลุ่มที่เรียนด้วยวิธีแบบเดิมทั่วไป

Daniel, J.S. (1995) งานวิจัยเรื่อง The Mega-Universities and the Knowledge Media: implication of new technologies for large distance teaching universities โดยมีการสำรวจมหาวิทยาลัย จำนวน 10 แห่ง ที่มีนักศึกษาสมัครลงทะเบียนจำนวนมากกว่า 100,000 คนว่าจะสามารถนำ new-technology มาประยุกต์ใช้ให้ได้ประโยชน์ในเชิงแข่งขันอย่างไรและจะดำเนินการส่วนใดก่อนเป็นอันดับแรก ข้อเสนอแนะในการวิจัยคือจะต้องมีการปรับปรุงงบประมาณทางด้าน knowledge media โดยพัฒนาให้เป็นสื่อหลอมรวม (convergence) สื่อใหม่นี้จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนระบบเปิด และช่วยให้การเรียนการสอนทางไกลมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาสามารถติดต่อสื่อสารได้เร็วขึ้น

พอพันธ์ อุทยานนท์ และคณะ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การเทียบเคียงระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชกับมหาวิทยาลัยเปิดชั้นนำในต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาตัวชี้วัดของระบบการศึกษาทางไกลที่เหมาะสมกับบริบทของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2) เปรียบเคียงมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชกับมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการศึกษาทางไกลชั้นนำในต่างประเทศ และ (3) เพื่อให้ข้อเสนอแนะในการจัดทำแผนแม่บทระยะยาวของ มสธ. ในการพัฒนาและยกระดับมหาวิทยาลัยสู่มาตรฐานสากล การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารทั้งในรูปสิ่งพิมพ์และเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต การสัมภาษณ์รายบุคคลและกลุ่มผู้บริหารและอดีตผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์และบุคลากร การศึกษาดูงานในมหาวิทยาลัยในต่างประเทศจำนวน 4 แห่ง คือ University of South Africa (UNISA), India Gandhi National Open University (IGNOU), Korea National Open University (KNOU) และ Universitas Terbuka (UT) ซึ่งล้วนเป็นมหาวิทยาลัยเปิดในระดับ Mega University ที่มีจำนวนนักศึกษาลงทะเบียนจำนวน 100,000 คนขึ้นไป และมีการดำเนินงานโดยรัฐมาแล้วมากกว่า 20 ปี หลังจากนั้นจัดการสัมมนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับผลการวิจัยในด้านต่างๆ ผลการวิจัยพบว่า (1) ได้ตัวชี้วัดจำนวน 64 ตัว โดยจำแนกเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงเป้าหมายสูงสุดของมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการศึกษาทางไกลตามพันธกิจและยุทธศาสตร์หลักของมหาวิทยาลัย จำนวน 23 ตัว และที่นำไปสู่เป้าหมายของมหาวิทยาลัยจำนวน 41 ตัว (2) เพื่อการเปรียบเทียบสมรรถนะ สามารถระบุลักษณะเด่นของมหาวิทยาลัยที่ได้ศึกษาทั้ง 4 แห่ง ดังนี้คือ UNISA มีการนำตัวแบบธุรกิจมาดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในหน่วยงานทุกระดับ KNOU โดดเด่นด้านการวิจัยและการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอนและการวิจัย IGNOU มีการกระจายอำนาจไปยังศูนย์ภูมิภาคอย่างชัดเจน และใช้สื่อการเรียนการสอนที่เข้าถึงกลุ่มผู้เรียนจำนวนมาก และมีลักษณะหลากหลาย และ UT นำกลยุทธ์การประกันคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่องมาใช้ในการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่อง และ (3) ข้อเสนอแนะเพื่อการจัดทำแผนแม่บทระยะยาวของมหาวิทยาลัย และยกระดับมหาวิทยาลัยสู่สากลมีประเด็นครอบคลุมระบบบริหารจัดการ ระบบการให้บริการทางวิชาการ ระบบการพัฒนาและบริหารหลักสูตร ระบบสื่อการศึกษา ระบบการจัดส่งสื่อการศึกษา ระบบสนับสนุนผู้เรียน ระบบการวัดและประเมินผล ระบบการบริหารงานวิจัย และระบบประกันคุณภาพการศึกษา

Villamejor-Mendoza (2013) วิจัยเรื่อง The openness of the University of the Philippines Open University: ISSUE and prospects เป็นการศึกษาสถานะระดับของการเปิดในการดำเนินงานต่างๆ ในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยเปิดของประเทศฟิลิปปินส์ เป็นการสะท้อนตนเองโดยสำรวจมุมมองต่างๆ และการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัยตามลำดับ ที่เริ่มจากการเป็นโรงเรียนทางอากาศ

มีการเสนอปัญหา อุปสรรค ที่ทำให้มหาวิทยาลัยเปิดแห่งฟิลิปปินส์ถูกจำกัดที่จะเป็นมหาวิทยาลัยเปิดอย่างแท้จริงในอนาคต ที่จำเป็นต้องเตรียมพร้อมทางด้านทรัพยากรต่าง ๆ (resources) ทักษะความชำนาญ (expertise) เพื่อก้าวไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยเปิดอย่างแท้จริง มีคุณภาพดังเช่นมหาวิทยาลัยเปิดในประเทศต่าง ๆ

สรุป

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ความหมาย หลักการ คุณลักษณะเด่นที่สำคัญของการศึกษาระบบเปิด พัฒนาการการศึกษาไทยสู่การศึกษาระบบเปิด มีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นกรณีศึกษานั้น มีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด (concept) ในแง่มุมต่าง ๆ กว้างขวาง โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีมาประกอบที่ชัดเจน การได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้ง จะช่วยให้งานวิจัยมีกรอบการวิจัยที่ชัดเจน สามารถศึกษาได้ตรงประเด็นตามวัตถุประสงค์ และได้รับประโยชน์บรรลุตามเป้าหมาย

